

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KALKANDELENLİ MU'İDÎ DİVANI'NDA TİPLER VE
ŞAHSİYETLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep ARSLAN

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU**

ARTVİN-2022

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**KALKANDELENLİ MU'İDÎ DİVANI'NDA TİPLER VE
ŞAHSİYETLER**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep ARSLAN

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU**

ARTVİN-2022

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisanüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum Kalkandelenli Mu'îdî Divanı'nda Tipler ve Şahsiyetler adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Lisanüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisanüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin ay süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

23/12/2022

İmza

Adı SOYADI

Zeynep ARSLAN

JÜRİ TEZ KABUL TUTANAĞI
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU danışmanlığında, **Zeynep ARSLAN** tarafından hazırlanan çalışma **23/12/2022** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından **Türk Dili ve Edebiyatı** Anabilim Dalı'nda doktora / yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR İmza:.....

Jüri Üyesi :Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU İmza:.....

Jüri Üyesi :Dr. Öğr. Üyesi Adnan UZUN İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

.... /.../...

Prof. Dr. Hüseyin PEKER

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ	I
JÜRİ TEZ KABUL TUTANAĞI	II
İÇİNDEKİLER	III
TABLO LİSTESİ	VII
KISALTMALAR	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT	X
ÖN SÖZ	XI
GİRİŞ	1
KALKANDELENLİ MU'ÂDÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ	5

BİRİNCİ BÖLÜM

MERKEZİ TİPLER	9
A.TAHAYYÜLİ/TASAVVURİ TİPLER	9
1. ÂŞIK	9
1.1 Âvâre	16
1.2 Bende	18
1.3 Bîmâr	20
1.4 Bülbül (Andelîb-Hezâr) (Bkz.Gül)	22
1.5 Çâker	22
1.6 Dîvâne (Deli)	23
1.7 Gedâ	24
1.8 Kemter	27
1.9 Mecnûn	28
1.10 Meftûn	29

1.11 Mübtelâ.....	30
1.12 Müflis	33
1.13 Şeydâ	33
1.14 Üftâde	35
1.15 Zebûn.....	36
2. SEVGİLİ	37
2.1 Âfitâb/Âftâb.....	39
2.2 Âşinâ- Âşnâ	41
2.3 Bigâne.....	42
2.4 Cânân- Cânâne.....	43
2.5 Dilber.....	46
2.6 Dildâr.....	51
2.7 Gül-Bülbül.....	52
2.8 Mâh/Meh	55
2.9 Nigâr	57
2.10 Perî-Perîveş.....	59
2.11 Sayyâd	63
2.12 Zâlim.....	64
3. RAKİP	66
3.1 Adû	70
3.2 Ağyâr	71
3.3 Dîv	74
3.4 Hâr	75
3.5 Kelb	76
3.6 İt.....	77
3.7 Zâğ.....	78

4. ZÂHÎD	78
5. RİND	80

İKİNCİ BÖLÜM

DİĞER TİPLER	82
A. HİKÂYE KAHRAMANLARI.....	82
1. Azrâ	82
2. Ferhâd	82
3. Leylâ	83
4. Mecnûn	84
5. Vamık	84
B. MESLEK TİPLERİ	85
1. Ases	85
2. Cellâd.....	85
3. Leşker	86
4. Şehsüvar	88
5. Tabib	89
C. DİNİ-TASAVVUFİ TİPLER.....	90
1. Abdâl	90
2. Dâî.....	91
3. Dervîş	91
4. Mürşid.....	92
5. Müselman	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞAHSİYETLER.....	94
A. DİNİ ŞAHSİYETLER.....	95
1. Dâvud	95

2. Hızır	96
3. Hüseyin	98
4. İlyas	99
5. İsâ	99
6. Muhammed	101
7. Süleymân	102
8. Yusuf	103
B. TARİHİ-EFSANEVİ ŞAHSİYETLER.....	104
1. İskender	104
2. Yezid.....	105
C. MUTASAVVIF ŞAHSİYETLER.....	105
1. Hallâc-ı Mansûr	105
D. BİLGİN ŞAHSİYETLER	106
1. Lokmân.....	106
SONUÇ	107
KAYNAKLAR.....	108
ÖZGEÇMİŞ	112

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1: Kalkandelenli Mu'îdî Divanı'nda Tipler	8
Tablo 2: Kalkandelenli Mu'îdî Divanı'nda Şahsiyetler.....	94

KISALTMALAR

- Age.** : Adı geçen eser
Bkz. : Bakınız
C. : Cilt
DİA : Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
G. : Gazel
Haz. : Hazırlayan
H. : Hazreti
K. : Kaside
Mur. : Murabba
Müst. : Müstezad
s. : Sayfa
S. : Sayı
Tah. : Tahmis
Vb. : Ve benzeri

ÖZET

KALKANDELENLİ MU'İDÎ DİVANİ'NDA TİPLER VE ŞAHSİYETLER

Yaklaşık altı yüz yıl boyunca hüküm süren Osmanlı Devleti, bu süre zarfında görkemli ve köklü bir edebiyat geleneğini bünyesinde barındırmıştır. Söz konusu bu geleneğin günümüze miras kalmasıyla araştırmacılar için de çeşitli çalışma alanları ortaya çıkmıştır. Bu denli geniş bir zaman diliminde şekillenmiş bir edebiyat geleneğinin tanınması, o geleneğin yansıdığı eserlerin açıklanıp yorumlanmasıyla mümkündür. Bu çalışma kapsamında klasik Türk şiirinden hareketle, 16. yüzyılda yaşamış olan Kalkandelenli Mu'îdî'nin Divanı'nda yer alan tip ve şahsiyetler ele alınmıştır. Bu bağlamda Divan'daki tip ve şahsiyetler taranmış, yer alan tip ve şahsiyetlerle ilgili teorik bilgiler sunulmuş, bu bilgiler örnek beyitler verilerek desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkandelenli Mu'îdî, tip, şahsiyetler, edebiyat, gelenek.

ABSTRACT

AT THE DIVISION OF THE MU'IDIS OF KALKANDELENLİ TYPES AND PERSONALITY

The Ottoman Empire, which ruled for about six hundred years, had a magnificent and deep-rooted literary tradition during this time. With this tradition being inherited to the present day, various fields of study have emerged for researchers. Recognition of a literary tradition shaped in such a wide period of time is possible by explaining and interpreting the works reflecting that tradition. Within the scope of this study, based on classical Turkish poetry, the types and personalities in the Divan of Mu'îdî from Tetovo, who lived in the 16th century, were discussed. In this context, the types and personalities in the Divan were scanned, the theoretical information about the types and personalities in the Divan was presented, and this information was supported by giving sample couplets.

Keywords: Mu'îdî from Kalkandelenli, types, personalities, literature, tradition.

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatı, 13. yüzyıldan başlayarak 19. yüzyılın ortasına kadar süregelen ve bu süreç içerisindeki yazılan ürünleri kapsayan köklü bir gelenektir. Bu ihtişamlı gelenek gün geçtikçe yeni araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Divan edebiyatı sahasında günümüze kadar yapılmış olan çalışmaların büyük çoğunluğu metin inceleme, nesre çeviri veya Arap harfli eserlerin Latin harflerine aktarımı yönündedir. Fakat günümüzde Arap harfli metinlerin sayısında yaşanan azalma araştırmacıları başka konulara sevk etmiştir. Bu nedenlere dayanarak biz de çalışma konusu olarak “Kalkandelenli Mu’îdî Divanı’nda Tipler ve Şahsiyetler”i incelemeye karar verdik. Bu bağlamda çalışmanın amacı da Kalkandelenli Mu’îdî Divanı’nda yer alan tip ve şahsiyetlerin tespit edilmesidir.

Söz konusu divanı seçmemizin sebebi Kalkandelenli Mu’îdî’nin eserinin tip ve şahsiyet unsurları bakımından zengin sayılabilecek durumda olması, yeterli malzemeyi sunması ve müellif hakkında yapılan fazla sayıda çalışmanın olmamasıdır.

Tez yazım sürecinde her an yanımda olan, engin bilgi birikimiyle bana yol gösterici olan, çalışmama farklı açılardan bakmamı sağlayan ve öğrencisi olmaktan övünç duyduğum değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU’na sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca lisans dönemimde bana eski Türk edebiyatını sevdiren, beni yüksek lisans yapmak konusunda cesaretlendiren, her daim bana yardımcı olan Doç. Dr. Osman KUFACI hocama teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak hayatımın her anında yanımda olan, tüm aldığım kararlarda beni destekleyen annem Dilek ARSLAN’a, babam Osman ARSLAN’a ve abim Mertol ARSLAN’a sonsuz şükranlarımı sunar ve teşekkür ederim.

Zeynep ARSLAN

Artvin-2022

GİRİŞ

XVI. yüzyıl, üst üste gelen siyasî başarılarla Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş sınırlara ulaştığı dönemdir. Bu asır hem Osmanlı Devleti'nin hem de Türk edebiyatının parlak bir devridir. Bu yüzyılda Osmanlı tahtında sırasıyla II. Bâyezid (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520), Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566), Sultan II. Selim (1566-1574), Sultan III. Murat (1574-1595) ve Sultan III. Mehmet (1595- 1603) oturmuştur. En kudretli padişahların saltanat sürdüğü bu devirde edebî faaliyetler sultanlar ve paşalar tarafından desteklenmiştir.

Dönemin başlarında II. Bâyezid Adlî mahlasıyla şiirler kaleme almıştır. II. Bâyezid'in oğlu olan Yavuz Sultan Selim de Farsça şiirler yazmıştır. Edebiyatımızda en çok gazel yazan şairlerden biri olan Kanuni Sultan Süleyman da Muhibbî mahlasıyla şiirlerini bu yüzyılda kaleme almıştır. Edebî faaliyetleri destekleyen bu padişahlar etrafında yüzyıla yakışır Zâtî, Bâkî, Hayâlî Bey, Taşlıcalı Yahyâ ve Fuzûlî gibi şairler de yetişmiştir. Bu denli zengin bir edebî ortamda yetişen şairlerden biri de Kalkandelenli Mu'îdî'dir. Mu'îdî, XVI. yüzyılda eserlerini kaleme almıştır.

Yazar hakkında yapılan sınırlı sayıdaki çalışmalardan ilki İnönü Üniversitesinde Haksever Özgül tarafından yazılan “Mu'îdî, Şem ü Pervâne (metin-inceleme)” isimli yüksek lisans tezidir. İkinci çalışma Kocaeli Üniversitesinde Nihal Kara tarafından yazılan “Kalkandelenli Mu'îdî'nin Şem ü Pervâne Mesnevîsi” başlıklı yüksek lisans tezidir. Üçüncü çalışma Marmara Üniversitesinde Ergin Ali tarafından hazırlanan “16. yy. Şairi Mu'îdî'nin Şiirlerinde Nebatlar” başlıklı yüksek lisans tezidir. Dördüncü çalışma Süleyman Demirel Üniversitesinde Kudret Arslan tarafından yazılan “Kalkandelenli Mu'îdî Divanı'nda Dini Tasavvufî Unsurlar” başlıklı yüksek lisans tezidir. Yazar hakkında yapılan en geniş çalışma ise Kocaeli Üniversitesinde Gülçin Tanrıbuyurdu tarafından kaleme alınan “Mu'îdî, Dîvân: Metin-çeviri” başlıklı doktora tezidir. Çalışmamda da Tanrıbuyurdu tarafından hazırlanan divan çevirisine bağlı kalınmıştır. Divan içerisinde dört yüz yetmiş sekiz gazel, dört murabba, üç tahmis, bir taştir, bir müstezad ve beş kıta yer almaktadır. Mu'îdî eserini 1527 yılında tamamladığını divanın son kısmında ifade etmiştir. Eserde yer alan tip ve şahsiyetler tarama yöntemiyle tespit edilmiştir. Elde edilen tip ve şahsiyetlerin geçtiği örnek beyitler

çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylece şairin divanı daha iyi anlaşılacak ve divan edebiyatındaki tahlil çalışmalarına katkıda bulunulacaktır.

Yazarın yaşamış olduğu dönem hakkında bilgiler verildikten sonra asıl amacımız olan tip ve şahsiyet kavramları üzerinde durularak okuyucuya ön bilgi sağlanmaya çalışılmıştır. Tezin yazımı sırasında tip ve şahsiyetlerin örnek olarak ele alındığı beyitlerde günümüz Türkçesine çevirisi amacı güdülmemiştir. Örnek olarak verilen beyitlerin nazım şekli ve sıra numarası parantez içerisinde beyitlerin altında gösterilmiştir. Bu beyitler örnek gösterilirken çeviri metindeki asıllarına bağlı kalınmış ancak transkripsiyon alfabesi kullanılmamıştır.

Tezimiz okuyucuya kolaylık sağlaması adına üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm olan merkezi tipler başlığı altında âşık, sevgili, rakip, zâhîd ve rind üzerinde durulup teorik bilgiler ve örnek beyitler verilmiştir. İkinci bölüm olan diğer tipler başlığı altında meşhur hikâye kahramanlarına, meslek tiplerine ve dini tasavvufi tiplere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise dini şahsiyetler, tarihi-efsanevi şahsiyetler, mutasavvıf şahsiyetler ve bilgin şahsiyetler hakkında bilgiler verilmiştir.

Divan edebiyatı geleneği içerisinde yazılan çoğu eserin konusu sevgiliye duyulan aşktır. “*Gerek Divân edebiyatının gerekse tasavvufî Türk edebiyatının belkemiğini aşk oluşturur.*”¹ Bu aşk kimi zaman beşerî olup kimi zaman da ilâhîdir. Aşk, insana özel en yüce duygulardan biri olup Divan edebiyatı eserlerinin de temel taşıdır. Ömer Faruk Akün bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “*Aşk temi aradan kaldırılacak olsa hemen hemen bütün divanlar boşalır; geriye kaside, terci’ ve terkiib-bendlerle tarih manzumelerinden ibaret küçük bir yekün kalır.*”²

Aşk, bir kişiye veya bir şeye karşı hissedilen aşırı bağlılık ve tutkudur. “*Aşk kelimesinin sözlük anlamı sarmaşıktır. Aşk, sarmaşığın bir bitkiyi, ağacı sarıp sarmalaması, kuşatması, belki de kurutması gibi âşığı istilâ eder. Muhabbet ise, toprağa atılan tohum anlamındaki "hibbe" kökünden türemiştir. Hayatın aslı o ve onda olduğundan, bitkilerin kökü ve tohumu olan habbeye de sevgili (hubb) denmiştir.*”³

¹ İskender Pala, 2004, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, s.38.

² Ömer Faruk Akün, 2013, Divan Edebiyatı, s.129.

³ Cemal Kurnaz, 2015, Vuslat Yolculuğu, s.450.

Eski Türk edebiyatı şiirlerinde gelenek tarafından belirlenmiş belli başlı aşk kalıpları vardır. Bu kalıplardan en dikkat çekici olanı aşkın tek taraflı olmasıdır. Âşık daima sevgili tarafından hor görülür, eziyet edilir. Sevgiliye koşulsuz şartsız bağlı olan âşık tipi de sevgiliden gelen her türlü cefaya katlanır. Adeta onun bir kulu, kölesi gibidir. Ahmet Hamdi Tanpınar “ *Eski şiirimizde aşk, sosyal rejimin ferdî hayata aksi olan bir kulluktur.* ”⁴ diyerek aşkın birinci kuralının kölelik olduğunu ifade etmiştir.

Divan edebiyatı şiir ve nesirlerinde karşımıza belli başlı tipler ve kişilikler çıkmaktadır. Tip ve kişilikler ortaya çıkmış olduğu toplumun kültürünü, yaşayışını temsil eder. Bundan dolayı eserlerde yer verilen şahsiyetlere tarihte de rastlamak olasıdır. Bazen de yazarlar zihinlerinde bazı tipleri tahayyül ederler. Metin Akkuş bu bağlam doğrultusunda tip ve şahsiyet kavramını şu şekilde açıklar:

*“Şahsiyet, gerçek yaşamıyla var olmuş ve tarihî süreç içinde herhangi bir coğrafyada hayat sürmüş insandır. İnsanın ikinci ve üçüncü görünümü olan tip ve karakterler ise, müellifin okuyucusuna vermek istediği mesaja göre, zihninde şekillendirdiği insanlardır. Bunlar gerçek yaşamda var olmamış, ancak yaşamış şahsiyetlerin dikkat çekici özelliklerini kendilerinde toplamışlardır. Karakter daha devingen bir insan örneğidir. Edebî eser boyunca silik bir görüntü olmaktan çıkıp âdeta yaşayan bir organizmaya dönüşür. Tip ise, karakterlere göre daha yüzeysel ve dondurulmuş bir insan görüntüsüdür.”*⁵

*“Kişilik ada bağlıdır, basmakalıp davranışlar sergilemez. Davranışları değişkendir. Tip, belirgin davranışların temsilcisidir. Yüzyıllar boyu oluşan kültür, olgunlaşma sürecinde tipini de yetiştirip, eksik-aksak taraflarını tamamlayıp düzeltiyor. Olgun şeklini alan (tamamlanan) tip, toplumun temel değerlerini temsil eder (dünyevi aşktan ilahi aşka geçişi temsilde âşık tipinin bir görünüşü olan Mecnun’da olduğu gibi)”*⁶

Murat Belge’ye göre tip, “bireysel özelliklerinden, yani çeşitli huyları, davranışları, duygulanış ve düşünüş biçimleri, içsel gelişim ve değişimlerinden pek fazla söz edilmeyip, daha çok dıştan görünüşüyle ele alınan, nesnel şekilde gösterilen, benzerlerinin

⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, 2012, On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, s.6.

⁵ Metin Akkuş, 2006, Klasik Edebiyatta Tipler, Türk Edebiyatı Tarihi, c. 2, s. 395.

⁶ Metin Akkuş, 1995, Nef’î Divanı’nda Tipler ve Kişilikler, Atatürk Üniversitesi Yayınları, s. 20.

temsilciliğini yapabilmek için genel niteliklerle donatılmış, öncelikle toplumsal gerçekliğin bir kesitini yansıtan’’⁷ şahıstır.

Mehmet Yardımcı ise tip kavramını, “*Benzer özellikleriyle birçok eserde karşımıza çıkan ve bazı sabit özelliklere sahip karakterdir. Tip, toplumun inandığı temel kıymetleri temsil eder.*”⁸ şeklinde açıklar.

Tip ile ilgili öne sürülen tanımlamalardan hareketle onun toplumda bir karşılığının olduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Tipler, gerçek hayatta var olmayıp yazarın hayalinde oluşturduğu kopyalardır. Şahsiyetler ise tarihte var olmuş, yaşadıkları ispat edilebilen insanlardır. Tarihi kaynaklarda adı geçen kişilerdir.

⁷ Murat Belge, 1994, *Çeşitli Açılardan Roman Kişisi*, Edebiyat Üstüne Yazılar, Yapı Kredi Yayınları.

⁸ Mehmet Yardımcı, 2007, *Destanlar*, Ankara, Ürün Yayınları.

KALKANDELENLİ MU'İDÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ

16. yüzyıl şairlerinden biri olan Mu'îdî'nin gerçek adı ile ilgili kaynaklarda bir bilgi yoktur. Şairin kullandığı Mu'îdî mahlası onun adı yerine geçmiştir.

Kaynaklarda Mu'îdî'nin Üsküp yakınlarındaki küçük bir yerleşim yeri olan Kalkandelen kasabasında doğduğu kaydedilmiştir.⁹ Bazı kaynaklarsa Mu'îdî'nin Üsküplü olduğu söylenmiştir.¹⁰ Ancak bunun nedeni Kalkandelen'in Üsküp civârında daha az bilinen bir yer olmasıdır.¹¹ Âlî, Mu'îdî'yi Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan şairler arasına kaydetmiştir.¹² Şairin doğum ve ölüm tarihi hakkında elimizde net bir bilgi yoktur.

Kelime anlamı olarak “yardımcı, asistan, deneyimli, farkında, tecrübeli” gibi anlamlara gelen mu'îd kelimesinin eskiden medreselerde verilen derslerin ders saatleri dışında öğrencilere tekrarlamak ile ilgili görevlendirilen müderris yardımcısı, asistan olarak kullanıldığı bilinmektedir.¹³ Mu'îdî'nin mahlasını nasıl aldığı konusunda çeşitli bilgiler yer almaktadır. Bu bilgilerden ilki “Sultan Beyazıd Han zamanı müderrislerinden olan babasından¹⁴” ötürü bu mahlası aldığı, diğer bilgi ise “Zembilli Ali Efendi'nin¹⁵” veya “müftü Ali Çelebi'nin yardımcısı¹⁶” olmasından ötürü bu mahlası aldığıdır.

“Mu'îdî, iyi bir öğrenim gördü. Kazasker Mirim Çelebi'den mülazım oldu. Müfti Zembilli Ali Çelebi'ye muîd oldu. Ali Çelebi'nin oğlu, yakın arkadaşı Fazıl Çelebi'nin genç yaşta ölmesi üzerineruhî bir depresyon geçirdi. Her şeyden vazgeçti. Hacca gitti.”¹⁷

Mu'îdî'nin vefatıyla ilgili kaynaklarda geçen bilgi şu şekildedir: “Hac ziyaretini yerine getirdikten sonra Mısır'a giderek uzun yıllar orada yaşadı ve beytülmal kâtibi iken vefat etti.¹⁸”

⁹ Süleyman Solmaz, 2005, Ahdî ve Gülşen-i Şu'arası, İnceleme-Metin, Ankara, s.539.

¹⁰ Mustafa İsen, 1990, Latifi Tezkiresi, Ankara, s.323.

¹¹ Büyük Türk Klasikleri, c.IV, s.46.

¹² Haluk İpekten, 2002, Şair Tezkireleri, Ankara, s.73.

¹³ Sâmî Es-Sakkâr, 2006, Mu'îd, TDV İslam Ansiklopedi, C.31, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s.86-87.

¹⁴ Âşık Çelebi, 1971, Meşâirü's-Şu'arâ, London.

¹⁵ Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, s.221.

¹⁶ Edirneli Sehi Bey, Heşt bihişt Sehi Bey tezkiresi, s.304.

¹⁷ Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C.6, İstanbul: Dergâh Yayınları, s.436.

¹⁸ Ahmet Atilla Şentürk, 1999, Osmanlı Şiiri Antolojisi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.233.

Âşık Çelebi tezkiresinde Mu'îdî'nin vefatını şu cümlelerle ifade etmiştir: “*Hacc idüp ba'dehu gelüp Mısır'da ikamet idüp Beytü'l-mal kâtibi iken dünyadan geçinmiştir.*”¹⁹

Kalkandelenli Mu'îdî'nin şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla ömrü boyunca zaruri nedenlerden dolayı yolculuk ettiği görülmektedir. Bu yüzden Karaman, Mısır, İsfahan ve Horasan gibi farklı bölgelerde bulunmuştur.

“*İy saba seyyahı yâd itme Horasan illerin*

Kim koyup gitmez gönül abdalı Osman illerin” (G 358/1)

“*Şairin saydığı yerlerin arasında vatanı gibi benimsemiş olduğu İstanbul'un ayrı bir yeri vardır. Şairin İstanbul'a hangi zaman diliminde geldiği konusunda bilgi yoktur.*”²⁰ Ancak kısa süreliğine de olsa İstanbul'a gelerek padişan lütfuna mazhar olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır.

“*Çünkü mazhar düşdüm ahir hey vefasız kahrına*

Bari evvel tutmasam lutfunla ülfet kaşkı” (G 431/4)

“*Bu sürenin uzun olmadığı ve padişahın hışmına uğrayarak gözden düştüğü de kayıtlara geçmiştir. Atılan bir iftira yüzünden şairin zor durumda kaldığı ve padişaha kendisini anlatamadığı görülmektedir. Kaleme aldığı Divan'da bu iftiranın kovuşturulması için dönemin padişahı tarafından peşine hafiyeler takılmış ve katli vacip görülmüştür. Ardından şairin idamı sürgüne çevrilmiştir ve Rodos Adası'na sürülmüştür.*”²¹

Mu'îdî, Rodos Adası'na sürülmesini ve sürgün boyunca İstanbul'a karşı duyduğu özlemi şu beyitinde ifade etmiştir:

“*İy Mu'îdî gönlüme düşdi İstanbul yolları*

Ah eger kim olmayam Rodos Adası'ndan halas” (G 192/7)

¹⁹ Âşık Çelebi, 2018, Meşâ'irü's-Şu'arâ, (Hazırlayan: Filiz Kılıç), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 352.

²⁰ Gülçin Tanrıbuyurdu, 2012, Mu'îdî Dîvân (Metin-Çeviri), (Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 6.

²¹ Ergin Ali, 2014, 16. Yy. Şairi Mu'îdî'nin Şiirlerinde Nebatlar, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Enstitüsü, s.3

“Kaynaklarda Mu’îdî’ye ait olduğu söylenen üç kıt’a (cüz) Türkçe divan’ı, kütüb-i sebâsından ve bir Türkçe hamsesinden bahsedilmektedir.”²²

“Ayrıca kaynaklarda adıgeçmeyen; ancak İsmail E. Erünsal tarafından tesadüfen bulunan ve edebiyat bilgileri veren ilk çalışmalardan biri olan Miftâh’ül-Teşbih adlı bir eseri vardır.”²³

²² Mustafa İsen, 1990, age, s.323.

²³ Mustafa İsen, Osman Horata, Muhsin Macit, Filiz Kılıç, İ.Hakkı Aksoyak, 2012, Eski Türk Edebiyatı El Kitabı, Ankara, s.110.

Tablo 1: Kalkandelenli Mu'îdî Divanı'nda Tipler

TİPLER	BEYİT/BENT SAYISI	TİPLER	BEYİT/BENT SAYISI
Âşık	28	Sayyâd	1
Âvâre	4	Zâlim	8
Bende	7	Rakip	14
Bîmâr	6	Adû	3
Bûlbûl	1	Ağyâr	9
Çâker	1	Dîv	3
Dîvâne	6	Hâr	6
Gedâ	9	Kelb	1
Kemter	2	İt	4
Mecnûn	5	Zağ	1
Meftûn	2	Zâhid	6
Mübtelâ	12	Rind	2
Müflis	1	Azrâ	1
Şeydâ	7	Ferhâd	2
Üftâde	3	Leylâ	11
Zebûn	2	Mecnûn	41
Âfitâb/ Âftâb	7	Ases	1
Âşinâ/ Âşnâ	5	Cellâd	4
Bigâne	1	Leşker	6
Cânân/ Cânâne	14	Şehsüvar	4
Dilber	19	Tabib	4
Dildâr	4	Abdâl	2
Gül-Bûlbûl	10	Dânâ	1
Mâh/Meh	9	Dervîş	2
Nigâr	7	Mürşid	2
Perî-Perîveş	16	Müselman	3

BİRİNCİ BÖLÜM: MERKEZİ TİPLER

A.TAHAYYÜLİ/TASAVVURİ TİPLER

1. ÂŞIK

Âşık, klasik şiirdeki temel tiplerden birisi olup aşka tutulan, bir güzele gönül veren kişidir. Sözlükte “*Birine, bir şeye tutkun, imre, emre.*”²⁴ olarak açıklanır. Âşığın tek varlığı sevgiliye karşı duyduğu aşkıdır. Bu aşk o kadar güçlüdür ki zamanla âşığın bedeni solmaya, kurumaya başlar. Divan şiirinde âşıklığın belirtileri ağarmış saçlar, sarı beniz, hiç durmadan akan gözyaşı, kanlı gözyaşı, yüreğinin kanla dolu olması, sadıklık, çaresizlik, mest olma, bülbül gibi durmadan ağlayıp inlemek, gökyüzüne kadar ulaşan ahlardır.²⁵ Tüm bu eziyetlere rağmen âşık acı çekmekten asla şikâyetçi değil, tam tersine memnundur. Âşık, çektiği tüm dertlerin kendisinin rızkı olduğunu düşünür.²⁶

Klasik Türk edebiyatında şair daima âşıktır. Onun sevgiliye duyduğu aşkı samimidir. Gıdası üzüntüdür. Sevgilisine ait, onu hatırlatan en ufak bir şey bile âşık için sarhoşluk nedenidir. Âşık, sevgiliden gelecek bir bakışı, bir sözü düşündükçe kendinden geçer. Daima sevgilisinden bir lütuf bekler. Sevdiğinden gelen her türlü eziyete boyun eğer. Onunla olan birlikteliği daima hayalidir. Asla bir araya gelmezler.²⁷

Âşık, sevgiliyle kendisinin arasına giren rakipten oldukça şikâyetçidir. Âşığa göre rakip, sevgiliye daha yakın olup onun sevgiliye kavuşmasını engelleyen kişidir. Rakip ile sürekli mücadele hâlinindedir.²⁸ Âşık rakipten gelen tüm bu eziyetlere katlanır fakat sevgili yine de onu hatırlamaz, görmezden gelir. Âşığı daima ihmal eder. Sevgili âşığa bu denli eziyet ederken âşık bu durumdan mutluluk duyar. “*Aşk, onulmaz bir derttir. Onun için âşık doktorların kendisini tedavi etmelerini bile istemez. O, bu dertten memnundur. Bu derdin dermanı da bu derdin kendisidir. Bu yüzden onun zulmünü hoş görür. Cevr ü cefasını lutuf ve kerem sayar.*”²⁹

²⁴ Ferit Devellioğlu, 2015, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, s.52.

²⁵ Gencay Zavotçu, 2013, Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü, İstanbul, Kesit Yayınları, s.78.

²⁶ Zavotçu, 2013, age, s.79.

²⁷ Pala, 2004, age, s.37.

²⁸ Cemal Kurnaz, Divan Edebiyatı ve Türk Kimliği, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara, 2011, s.44.

²⁹ İsen, 2012, age, s.320.

Âşık olan kişi daima bahtsızdır. Aşkı hep tek taraflıdır. Bu durum Divan edebiyatı şiirlerinde âşık tipini belirli bir standarda yaklaştırır. “Seven, aşkın bütün acılarını çeken ve nihayet aşkını anlatan/şiir söyleyen âşıktır. Sevgilinin yaptığı ise yalnızca naz etmek, âşığın hasret ateşi içinde yanmaya terk etmek ve âşığın bütün davranışlarına kayıtsız kalmaktır. İşte bu, âşığın sevgilisinin yaptığı her türlü davranıştan, hatta onu kovmasından, azarlamasından, acı çektirmesinden bile zevk alır bir psikolojiye sürükler.”³⁰

Aşkta ıstırap çeken yalnızca âşıktır. Sevgili vefasız ve zalimdir. Kendisini sevene her zaman acı çektirir. Cihan Okuyucu bu durumu şu şekilde ifade eder: “Âşık başına gelen her türlü eziyeti tevekkülle karşılamalıdır, asla isyana ve ilgi kesmeye hakkı yoktur. Âşığın en korktuğu şey sevgilinin ezadan vazgeçmesidir. Sevgilinin etrafında da *Amour Courtois*’de olduğu gibi rakipler vardır. Kışkanan sadece âşıktır. Âşık için üzülen ve gözyaşı döken bir sevgiliye gazelde rastlanmaz.”³¹

Klasik Türk edebiyatında bu tipi ifade etmek için birçok sıfat kullanılmıştır. Kalkandelenli Mu’îdî’nin eserinde âşık tipi için kullandığı bazı sıfatlar şunlardır: âciz, âşık-ı bîçâre, âşık-ı bîmâr, âşık-ı dîdâr, âşık-ı dîvâne, âşık-ı miskîn, âvâre, bende, bîmar, bûlbûl, çâker, deli, dîvâne, fakir, gedâ, kemter, mecnûn, meftûn, mübtelâ, müflis, şeydâ, üftâde, zebûn vs.

Kalkandelenli Mu’îdî Divanı’nda kullanılış şekilleri aşağıdaki örnek beyitler üzerinde açıklanmıştır:

“Şem’veş kesen başum tigünle yüz döndürmezem

Âşıkam cân ile sen cânâneye cânum fedâ” (G 1/6)

Yukarıdaki beyit Divan edebiyatı geleneğindeki âşık tipini tam anlamıyla temsil eder. Sevgili, âşığa her daim eziyet eden bir tiptir. Ona merhamet etmez. Bilakis canına kasdeder, yaralar, öldürür. Âşığın başını kılıcıyla mum gibi kesse bile âşık kendi canından vazgeçer yine de sevgiliden vazgeçmez. Sevgilinin yolunda canını hiç düşünmeden feda eder.

³⁰ Mehmet Kalpaklı, 1999, Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s.455.

³¹ Cihan Okuyucu, 2010, Divan Edebiyatı Estetiği, İstanbul, Kapı Yayınları, s.211.

*“Lāleveş yanup kararmışdur derūnı **âşıkun***

Vāy eger kim sunmaya la ’lüh şarāb-ı āl aña” (G 4/2)

Divan şiirinde lâle kırmızı rengi nedeniyle sevgilinin yanağına benzetilir. Lâlenin ortasında bulunan siyahlık sevgilinin al yanaklarını kıskanma dolayısıyla göğsünde ortaya çıkmış bir yara olarak kabul edilir. Âşığın gönlü de sevgilinin aşkından dolayı lâle gibi yanar kızarır. Böyle bir durumda âşık sevgilinin dudağının kendisine kırmızı bir şarap sunmasını diler. Sevgilinin dudakları da kırmızı bir şeker olarak tasvir edilir. Âşığa hayat verdiği için ölümsüzlük suyu mânâsında âb-ı hayât olarak anılır.

*“Ār idüp nāmeñde nāmın yazmamışsın **âşıkun***

Müstedām ol kim yiter ölince bu unvān aña” (G 5/4)

Sevgilinin en belirgin özelliği zâlim oluşudur. Âşık, sevgilinin kendine iltifat etmesini bekler fakat sevgili ona durmadan zulmeder. Onu yok sayar. Mektubunda âşığının adını yazmaktan bile ar edinir. Âşık tüm bu eziyetler karşısında yine de sevgilinin canının sağ olmasını ister. Çünkü o sevgiliye gönülden bağlıdır.

“Cāna kıymak göz göre müşkil olur dirler veli

*Derdi çok ‘**âşıklıgun** budur en āsānı baña” (G 11/6)*

Aşk tedavisi mümkün olmayan bir derttir. Bu yüzden âşık doktorların kendisine bir çare bulmasını da istemez. O hâlimden gayet memnundur. Aşkın bunca derdi arasında göz göre göre cana kıymak zor gibi görünse de âşık için canını feda etmek en kolay olanıdır.

“Nāsihā yolundan ırma sâlik-i ‘ışkam beni

‘Āşıkā didār besdür cennetü’l-me’vā saña” (G 23/5)

Bu beyitte tasavvufî bir aşktan söz edilmektedir. Sâlik kavramı tarîkatın kurallarını yerine getiren kimseler için kullanılır. Bu kişiler gerçek yolcusu olarak anılırlar. İnânışın verdiği coşkuyla birlikte kendilerinden geçerek Allah’ın hikmetini, yüceliğini anlamaya çalışırlar. Şair de bu beyitte kendisinin aşk yolcusu olduğunu ve cenneti karşısındaki kişiye bıraktığını ifade eder. Âşık için sevgilinin yüzü cennetten daha iyidir.

“Yine sevdüm bir delükanlu peri-simā yigit

Āşıkı cevır ile pür itmekde nā-pervā yiğit” (G 37/1)

Divan edebiyatı şiirlerinde sevgili güzelliği sebebiyle idealize edilir. Sevgili güzellik ülkesinin sultanıdır. Güzellikte eşi ve benzeri yoktur. O kadar güzeldir ki bazen periye benzetilirken bazen de perilerden bile daha güzeldir. Ay yüzü ile birlikte etrafı, âşığın gönlünü aydınlatır. Âşıktaki kendisine eziyet etmekten çekinmeyen peri yüzlü yiğidi sevmiştir.

“Çekme zahmet kim humārum def olunmaz iy tabib

Özge meyden olmuşam ben ‘āşık-ı didār mest” (G 41/6)

Gazelin tamamı okunduğunda beyitte sözü edilen sarhoşluğun aşk sarhoşluğu olduğu anlaşılmaktadır. Âşık, aşk sarhoşudur. Sevgilinin tek bir bakışı bile âşığın sarhoş olması için yeterlidir. Şaraptan kasıt sevgilinin kırmızı dudaklarıdır. Âşık sevgilinin lezzetli dudaklarının etkisiyle öyle bir sarhoş olmuştur ki, doktora sersemliğini geçirmesi için boşuna zahmet etmemesi gerektiğini söyler.

“Merg didükçe leblerün cānlar bağışlar ‘āşıkā

Bu ne merg olsun ki eyler āb-ı hayvān ile bahs” (G 47/2)

Sevgilin dudakları renk bakımından la’l taşına, nitelik bakımından ise doktora benzetilir. Tıpkı hastalara derman olan bir ilaç gibidir. Bazen şeker kadar tatlı bazen de âşığa kötü sözler söyleyip onu azarlamasıyla zehire benzer. Sevgilinin dudakları âşığa can bağışlar ve ölümsüzlük suyu ile boy ölçüşür.

“Âşıkuñ ger vire gamginligi cānāne ferah

Ne sürür isteyem artuk dahi cānāne ferah” (G 54/1)

Divan şiiri geleneğinde âşık sevgili ile vuslata eremediği için daima kederlidir. Ayrılık derdi sebebiyle ızdırap çeker, âh u figân eyler. Âşığın bu kederli hali sevgiliye mutluluk vermektedir. Âşık, sevgili mutlu olsun diye bu kederli hale razı olup asla şikâyetçi değildir.

“Zār idüp günden güne ben ‘âşık-ı bed-hālî çerh

Tālî ’ümde olmadı bir kez mübârek fâl-i çerh” (G 55/1)

Divan edebiyatı şairleri tarafından feleğin adı yüksekliği, sonsuzluğu ile şiirlerde zikredilir. Felek daha çok dönekliği ile ön plana çıkar. Âşığın, çektiği ızdıraplardan dolayı ettiği ahının ateşi feleklere kadar uzanır. Bu ahlar bazen felekleri dahi yakar. Felek bu özellikleriyle âşığı günden güne ağlatıp inletir. Feleğin falı âşığın talihinde bir kez kutlu çıkmaz.

“Cevr ü nāzuñ ‘âşıkā mihr ü vefādur iy sanem

Derd-i ‘ışkuñ hasteye dārū-yı dermāndan leziz” (G 67/5)

Klasik Türk edebiyatında sevgiliyi kastetmek için açık istiare yoluyla sanem kavramı kullanılır. Sanem yani sevgili güzelliği ile âşıkların aklını başından alır. Sevgilinin eziyeti

ve nazı âşıklar için sevgi ve vefadır. Aşk derdi ise âşıklara derman ilacından daha lezizdir. Âşıklar bu dertten asla kurtulmak istemezler.

“Sıhhat açma iy tabib-i cān ü dil billāh kim

‘Āşık-ı bimāre derdün māye-i dermān olur” (G 76/6)

Divan edebiyatı eserlerinde âşık bir aşk hastasıdır. Hastalığının nedeni ise sevgiliden ayrı oluşudur. Bu yüzden sabahlara kadar ağlayıp inler. Hastalığının çaresi olmadığını bildiği için de gönlünün ve doktorun kendisine sağlık sözü vermemesini talep eder. Çünkü onulmaz bir hastalığa tutulmuştur.

“Gam çekmek ile āşık naks ire sanmağıl

Yandukca āteş [üzre] dahi zer eyü olur” (G 80/6)

Âşığın sevgiliden gelen gamı, kederi çekmek ile kendisinden bir şeyler eksilmez. Bilakis âşık bu durumdan haz alır. Beyitte âşık kendisini altın ile eş tutar. Nasıl ki altın ateşte yanarak daha değerli hale gelirse âşıktaki aşkın gamıyla daha da değerlenir.

“Çeşm-i şūhuḡ ile mest ü ser-girān olmuş yatur

Kim bu gamdan niçe āşık nā-tüvān olmuş yatur” (G 91/1)

Divan edebiyatında sevgilinin gözü bir büyücü gibidir. Âşıkları bir bakışı ile büyüler. Adeta anlamlı bakışlarla âşığa bir şeyler anlatır. Bu bakış birer ok gibi âşığın kalbine girer ve onu yaralar. Pek çok âşık sevgilinin güzel gözleri nedeniyle sarhoş olup başı dönmüş halde dermansız yatmaktadır.

“Âşık öldürmekte gamzeñ her kaçan bi-bāk olur

Gözlerüm nemnāk ü dil ğamnāk ü sinem çāk olur” (G 106/1)

Sevgilinin yan bakışı divan şiirinde en çok ok ve kılıca benzetilir. Sevgili yan bakışıyla âşıkları öldürmeye kalkışır. Bu teşebbüste âşığın gözleri yaşla dolar, gönlü dertlenir, göğsü parçalanır.

“Âşık yolunda ölmege cān virse yiridür

Derd ile zār olan kişi dermāne imrenür” (G 120/6)

Divan edebiyatında âşık tipi sevgilinin yolunda ölmek için can vermeye razıdır. Hiç tereddüt etmeden canını, başını sevgilinin uğruna bırakır. Çünkü aşk derdi ile inleyen âşık dermana kavuşmak ister.

“Âşık-ı bi-çāreyi şekk ile kurbān itmege

Kābe ol ruhsār ü hançer gamzedür kassāb göz” (G 157/4)

Âşık tipi sevgiliye duyduğu aşktan dolayı çaresizdir. Sevgiliyle vuslat hayali kurar ama bu asla gerçekleşmez. Çaresiz âşığı kurban etmek için sevgilinin yanağı Kābe, yan bakışı hançer, gözleri de kasap olmuştur.

“Dil āşık olaldan berü sinemde safā yok

Bimār olıcak hānede iş ü tareb olmaz” (G 160/3)

Âşık, aşk hastalığına tutulduğundan beri gam ve keder içerisinde. Sevgilinin üzüntüsü bulunmayan yaşamın âşık tipi için bir önemi yoktur. Nasıl ki hasta olan evde eğlence olmayacağı gibi gönül de âşık olduğundan beri sinesinde keyif yoktur.

“Günde yüz kez kûyuna varsam taaccüb eyleme

Çün bilürsin **âşık-ı bi-çāre** olur ārsuz” (G 163/6)

Çaresiz âşık utanmaz olduğu için sevdiğinin kapısına günde yüz kere gider. Çünkü âşık tipi için sevgilinin bulunduğu mahalle çok önemlidir. Her an orada olmayı ister. Âşık, tıpkı bir Kâ’be gibi sevgilinin mahallesini sürekli tavâf eder.

“İy Mu’idî aglama dāg-ı firākından anuñ

Cān fedā kılmak düğündür **âşıkā** mātem degül” (G 259/7)

Yukarıdaki beyitten de anlaşılacağı üzere âşık tipi için sevgilinin yoluna canını feda etmek matem değil, düğündür. O, gözünü bile kırpmadan sevgilinin uğruna canını feda edecek kadar sadık bir âşıktır.

1.1 Âvâre

Âvâre, “Serseri, boş gezen, işsiz güçsüz, aylak.”³² anlamlarına gelmektedir. Divan edebiyatında âvâre âşık tipini ifade etmek için kullanılır. Âşık, sevgilinin aşkıyla perişan bir hâldedir. Onun aşkından dolayı deli dîvâne olmuş, işsiz güçsüz gezmektedir.

“Dest-i hasretle çeküp yakamı çāk itdi firāk

Vatanum terk idüp oldum yine **âvâre** meded” (G 62/3)

Âşık, sevgilisinden daima ayrıdır. Ona asla kavuşamaz. Bu hasret de âşığın yakasını çekip parçalamıştır. Âşık vatanını terk edip bu hasret nedeniyle başıboş kalmıştır.

³² Devellioğlu, 2015, age, s.59.

“Bezm-i ıřkunda yine mey-hārelik göñlüm diler

*Hiç yakışmaz hāneye **āvārelik** göñlüm diler” (G 124/1)*

Âşığın gönlü sevgilinin aşkının meclisinde şarap içmek istemekte, eve barka uğramadan başıboş gezmeyi dilemektedir.

“Oldı zülfünden perişān müşg-i terler her taraf

*Nāfeveş **āvāredür** hūnin-cigerler her taraf” (G 209/1)*

Sevgilinin saçlarından her yana mis kokular yayıldığı için âşığın kanlı ciğerleri ahunun göbeğindeki nafe gibi her tarafa âvâre olmuştur.

“Akl ü şabrum gitdi kıaldum hālüm idrāk itmedin

*Gör niçe **āvāre** düşdüm kārbarüm var iken” (G 332/6)*

Sevgiliye duyduğu aşktan ötürü âşığın aklı ve sabrı gitmiştir. Sevgilinin aşkından dolayı mest olmuştur. İradesi yerindeyken aşkın verdiği ızdıraptan dolayı başıboş bir hale gelmiştir.

1.2 Bende

Bend olunmuş, bağlanmış; özgürlüğü kendi elinde olmayan; sahibine ve efendisine bağımlı olarak yaşayan, onun istekleri doğrultusunda hareket eden “*Pazarlarda alınıp satılabilen köle, kul.*”³³ anlamına gelir.

Âşık, sevgilinin karşısında kul, köledir. Sevdiğine o kadar sadıktır ki onun yolunda canının dahi bir değeri yoktur.

Divan edebiyatı şiiirlerinde bende genellikle padişahla birlikte anılır. Padişah o ay yüzlü sevgilidir. Âşık ise o sultanın kölesidir.

“Bende-hānemden yaña tek bir kadem-rencide kıl

Yoluña nem var ise devletlü sultānum fedā” (G 1/3)

Âşık, sevgilisinin kendi evine doğru bir adım gelmesini istemektedir. Onun yolunda köle olmuştur ve neyi varsa aşkının yolunda feda etmeye razıdır.

“Bendeje zulm olduğın bildürmege şāhum saña

Gitdi yanup yağılup feryād için āhum saña” (G21/1)

Sevgili zâlim oluşuyla şiiirlerde ön plana çıkar. Sevgili padişah, âşık ise onun kölesidir. Âşık bu beyitte padişaha yani sevgiliye seslenir. Padişah her ne kadar zulm etse dahi âşık yine sevgilinin kapısına gelir. Ondan asla vazgeçmez.

“N’ola rahm itseñ Mu’îdî bendeje

Çokdan ol bi-çāre āşıkdur saña” (G 28/7)

³³ Zavotçu, 2013, age, s.123

Âşık bu beyitte kendisini çaresiz olarak nitelendirip sevgiliye çoktandır âşık olduğunu, ondan merhamet beklediğini dile getirir. Fakat sevgili hiçbir zaman âşığa merhamet göstermez.

*“**Bendeyem** cān ile ol âşık-ı āzādeye kim*

Virselers olmaya biñ mülk-i Süleymān’e ferah” (G 54/8)

Âşık tüm benliği ile sevgilisinin kayıtsız kölesidir. Bin Süleyman mülkü verseler dahi sevgilisinin yokluğunda asla sevinemeyecektir. Âşık için sevgiliden daha kıymetli hiçbir hazine yoktur.

*“Öldürelden cevri ile cānā Muidi **bendeñi***

Lal-giryāndur gözüm gül gibi handāndur lebün” (G 234/7)

Sevgili, Mu’idî kölesini türlü eziyetlerle öldürmektedir. Divan edebiyatı şiirlerinde âşıklığın belirtilerinden biri de kanlı gözyaşdır. Beyitte de âşığın gözleri sevgilinin hasretiyle kan ağlamaktadır.

*“Baş egüp zencir-i ışkā **bendeyem** bir şāh için*

Veh ki tire-şām olupdur gündüzüm ol māh için” (G 337/1)

Bu beyitte âşık, aşk zincirine boynunu eğip bir padişahın kölesi olduğunu ve o ay yüzlü sevgili için gündüzlerinin akşam olduğunu ifade etmektedir. Âşık sevgilinin kulu kölesidir. Ona ulaşabilmek için elinden gelen her şeyi yapmaya razıdır.

*“Bir nazar kıl iy peri-peyker Mu’idî-**bendene***

Kim olupdur pir iken bi-çāre oğlan hastesi” (G 460/7)

Sevgilisinin yolunda köle olmuş aşığın tek isteği sevdiğinin dönüpte kendisine bir nazar kılmasıdır. Sevgili o kadar âşığı umursamaz ki bir yan bakışını bile ondan esirger.

1.3 Bîmâr

Bîmâr aşk hastası anlamına gelir. “Âşığın hastalığının asıl nedeni sevgilisinin ayrılığıdır. Âşık bu yüzden bir hasta gibi geceleri ağlayıp inleyerek sabahlar.”³⁴ Hastalığının dermanı sevgilinin lâl gibi olan tatlı dudaklarıdır. Başka hiçbir tabip onun aşk hastalığına çare bulamaz. Devası sevgilidir.

“Cân emānetdür baña gel saña teslim ideyin

Kıl kadem-rence bu ben **bîmâr** ü şeydādan yaña” (G 26/2)

Divan şiirinde sevgili tipi âşığı hiç umursamaz. Onu görmezden gelir. Âşıkta onun bu hâllerinden dolayı çılgına döner. Sevgili hasta ve çılgın âşığa doğru bir adım dahi atsa âşık onun uğruna emanet olan canını feda edecektir.

“Rahm it ol **bîmāre** kim derdünle toprak düşevüz

Başınıñ altına seng-i gussadan bālin salup” (G 35/4)

Âşık, sevgilinin kendisine lütuf göstermesini istemektedir. Sevgiliden gelen tek şey gam ve kederdir. Âşık, başının altına keder taşından bir yastık yapıp aşkının derdiyle ölmeye isteklidir.

“Gamzeñe n’eyledüm ki her lahza

Beni **bîmâr** ü nā-tiivān ister” (G 105/5)

³⁴ Pala, 2004, age, s.73.

Sevgilinin yan bakışı her daim âşığı hasta ve dermansız bırakmaktadır. Gamze bazen öldürücü bir katil, bazen de cellâttır. Âşık bu öldürücü etki karşısında mest olur, kendinden geçer.

“Tâli’ümde baña ol mäh-likā [yār] olmaz

*Ben de bildüm dil-i **bimāruma** timār olmaz” (G 159/1)*

Âşık, o ay yüzlü sevgilinin ona bir kez bile yar olmayacağını bilir. Sevgilinin aşkıdan dolayı hasta gönlünün de asla iyileşmeyeceğini bilir. Bu yüzden de hiçbir doktorun hastalığına şifa olamayacağını dile getirir.

“Tig-i müje için ki dil-efgârlaruz biz

*Dermân aramaz bir niçe **bimârlaruz** biz” (G 167/1)*

Sevgilinin kirpikleri yaralayıcı ve öldürücü özelliklere sahiptir. Kirpik, oklarını âşığın üzerine salar ve âşığı yaralar. Gönlü yaralı âşık yine de sevgilinin okları üstünden bir an dahi olsa eksilsin istemez. Âşıklar, derman aramayan aşk hastalarıdır.

*“Gözlerün cellâdı ben **bimāre** bir zahm urdı kim*

Ölmedin dünyâyı tutmuşdur figān ü şivenüm” (G 306/5)

Sevgilinin gözleri tıpkı bir cellâdı anımsatır. Bu cellât o kadar kuvvetlidir ki hasta âşıkta iyileşmez yaralar açar. Âşığın bu yaralardan ötürü feryat ve iniltileri ölmeden tüm dünyayı sarar.

1.4 B lb l (Andel b-Hez r) (Bkz.G l)

Andel b ile hez r bülbül anlamına gelmekte olup Divan  irinde       temsil eder. *“Div n edebiyatı bülbülden ayrı düşülemez. O,  akay  larıyla ağlayıp inleyen, durmadan sevgilisinin güzelliklerini anlatan ve ona a  k sözleri arzeden bir      n timsalidir. B lb l güle       kab l edilir. Nasıl bülbül gülsüz olamazsa,       da ma   ksuz olamaz.”*³⁵

     n bütün neşesi sevgili iledir. Sevgiliden ayrı kaldığında inleyişleri ba lar. Sevgiliyi gördüğünde ise mest olur, kendinden geçer.

“G l ‘andelibe karşu güler a  lur veli

 den sovu luk ortada b d-ı sab  gibi” (G 453/2)

Divan edebiyatında sevgili g ld r. Onun kadar eşsiz, güzeldir. G l gibi olan sevgili, bülbüle yani      na güler ama aralarına soğukluk sokan sabah r zg rıdır. Sabah r zg rı       sevgiliden bir haber getirmez.

1.5   ker

  ker tıpkı bende gibi kul, köle, hizmetk r anlamlarına gelmektedir.       sevgilinin a  ından dolayı onun kulu kölesidir. Sevgili padişah,      ta onun kuludur.

“Mahallen  tola urlarsa      n men itme u     

Harim-i   ha      ler ğarib olmaz mı sult num” (G 291/3)

³⁵Pala, 2004, age, s.77.

Âşık her daim sevgilinin mahallesinde olmak ister. Oradan bir dakika bile ayrılmak istemez. Şair, kudretli sultanın âşıkları sevgilinin mahallesinde dolaştığında men etmemesi gerektiğini, çünkü kölelerin şahın haremine her zaman yakın yerde durduklarını belirtir.

1.6 Dîvâne (Deli)

Âşık sevgilisi için deli divane olur. Onun yolunda aklını kaybeder. Her zaman aşk sarhoşudur. Divan edebiyatı şiirlerinde genel olarak âşık, sevgilinin saçının ucuna zincirlerle bağlanmış bir deliyi temsil eder.

“Zencir-i cad-ı zülfüne bend idesin diyü

Âlemde baş açuğ **deli divâneñem** senün” (G 240/3)

Divan edebiyatında âşık, sevgilinin misk kokan saçlarıyla bağlanmış bir deliyi anımsatır. Sevgili saçının kıvrımlarına bağlasın diye âşık onun divane âşığı olmuştur.

“Bir periye mübtelâ olmaga dil cānlar virür

N’eylesün **divānedür** bilmez gelür āsān aña” (G 7/3)

Âşığın gönlü peri gibi güzel olan sevgiliye tutulmak için canını verir. Delidir dîvānedir can vermek ona kolay görünür. Sevgilisinin uğruna hiç düşünmeden canını verecek kadar cömerttir.

“Nev-bahār-ı hüsnün eyyāmında kim **divāneyem**

Yıl gibi gitsem aceb mi kūh u sahrādan yaña” (G 26/4)

Sevgilinin güzelliği karşısında âşık divane olmuş ve yel gibi bir dağa bir çöle savrulup durmaktadır. Aşkından dolayı ne yapacağını bilemez. Fakat âşık asla bu durumdan şikâyetçi değildir.

“Gönlüm tolaşur silsile-i zülfüne gāyet

Olmış bu da sevdā ile **divāne** disünler” (G 74/5)

Âşık, aşkından dolayı ne yaptığını bilmez. Âşığın gönlü sevgilinin saçının zincirine dolandığı için herkesin ona sevda yüzünden çıldırmış demesini istemektedir.

“Âl ile gönlüm alup **divāne** itmişdür beni

Bir niçe āhū bakışlu kaşı gözi kareler” (G 107/4)

Kaşı ve gözü kara sevgili birçok hileye başvurarak âşığın gönlünü alıp onu çılgına çevirmiştir. Sevgili güzellik unsurlarıyla âşığın aklını başından almıştır.

“Akl u cāndan el çeküp **divāne** olduğım bu kim

Bir peri-peykerle gönlüm āšnā olsun dirin” (G 316/4)

Âşığın akıl ve candan vazgeçip deli divane olmasının nedeni gönlünün bir peri yüzüyle dost olmasını istemesidir. Âşık sevgilinin aşkıdan dolayı çılgına döner.

1.7 Gedâ

Gedâ, yoksul, dilenci anlamına gelir. Divan edebiyatı eserlerinde gedâ padişah ile birlikte anılarak tezat sanatı oluşturur. Sevgilinin aşkı karşısında âşık daima bir gedâdır. Âşık bu durumdan hiç şikâyetçi değildir aksine gedâlıkta bir yücelik görür.

Gedâ yazılan eserlerin hemen hepsinde karşımıza çıkarken Taşlıcalı Yahya’nın ünlü Şah u Gedâ mesnevisinin de başkahramanlarındandır.

“Gerçi bir müflis **gedāyam** devletünde her müjem

Dāne dāne eşk ile bir silk-i lü'lü'dür baña" (G 9/5)

Âşık, güzellik ülkesinin padişahı olan sevgili karşısında tıpkı bir yoksuldur. Âşık, padişahın devletinde her şeyini kaybetmiş bir dilenci olduğunu belirterek her kirpiğinin gözyaşı ile bir inci dizisi oluşturduğunu ifade eder.

"Tāc ü tahtına cihānuñ zerrece meyl itmezem

*Baňa yetmez mi bu devlet kim **gedā** oldum saňa" (G 16/6)*

Âşık bu beyitte dünyanın tacı ve tahtına asla meyletmeyeceğini, sevgilisine köle olduğunu kendisine bu devletin yeteceğini ifade eder.

"Şol bi-vefā ki hüsn iline pādşā geçer

*Yüz sürüp izi tozına begler **gedā** geçer" (G 110/1)*

O vefasız sevgili güzellik mülkünün padişahı olarak anıldığı için onun ayağının tozunun izine yüz süren beyler onun kölesi olurlar.

*"Ben **gedāy**ı dem-be-dem bekler belā vü derd ü gam*

Şāh-ı ışkām ol melāmet leşkeri yanumdadur" (G 142/6)

Aşk kölesinin yanından bela, dert ve gam hiçbir zaman ayrılmaz. Âşık sevgiliden gelen her türlü derde ve gama razıdır. Derdi ve gamı çekmek âşık tipinin özelliklerinden birisidir.

"Arz itse nakd-i cānı gönül saňa tañ degül

*Sultān öñüne piş-keşin her **gedā** çeker” (G 149/6)*

Âşık bu beyitte gönlüne seslenerek can parasını padişahın yolunda harcasa bu duruma asla şaşılmayacağını dile getirir. Çünkü ona göre her kul padişahına canını hediye olarak götürür.

“Yār ıŝkın istedüğimden gedālıkdur ğaraż

*Ol **gedālıkdan** cihāna pādşālıkdur ğaraż” (G 194/1)*

Âşığın peri gibi güzel olan sevgilisinin aşkını istemesindeki maksat onun kölesi olup, o kölelik durumu ile dünyanın hükmedicisi olmaktır.

*“Leyle-i zülfün [**gedāsi** her] ne dehlü çoğ ise*

Olmaya bir ben kadar dil-beste mecnūnı anuñ” (G 254/4)

Âşık bu beyitte kendisi ile rakipleri karşılaştırır. Sevgilinin siyah zülüflerinin birçok kölesi olduğunu fakat bunlar arasında en çılgın âşığın da kendisi olduğunu tarif etmektedir. Kendisini tüm rakiplerden üstün görür.

*“**Gedā**-yı halka-be-ğüşem nigāre yok dönüşüm*

İderler ise kulağumca pāre pāre beni” (G 425/2)

Âşık sevgilinin kölesidir ve onu tutup parçalasalar dahi asla bu yoldan geri dönmeyecektir. Âşık sevgiliye karşı samimi duygular beslemektedir. Onun için canını, başını bırakır.

“Fitne vü nāz ile gönlüm zār u meftūn eyleme

Üstüme leşker çeküp her dem şebihün eyleme

*Bir **gedāyam** nā-tüvān hālüm digergün eyleme*

Hāy efendüm hey begüm şan eyle şānün eyleme” (MUR 1/1)

Sevgili fitne ve nazla her daim âşığın gönlünü esir eder. İnletir. Âşık zaten hali perişan bir köledir. Sevgili onu daha da perişan eder.

1.8 Kemter

Kemter, bende gibi kul, köle mânâsına gelir. Daha aşağıda bulunan kimseleri ifade etmek için kullanılır. Âşığın bir diğer sıfatı da kemterdir.

*“Sūretā **kemter-gedā** ise Muidi gam degül*

Husrev-i mülk-i hünerdür seyr idüñ divānını” (G 458/7)

Şair bu beyitte kendini övmektedir. Mu’îdî değersiz bir aşk kölesi ise de önemi yoktur. Onun divanına bakarsanız hüner ülkesinin padişahı olduğunu görürsünüz.

“Ġam degül diller alup kılsa gözün yağmā-yı din

*Yine yüz cān ile kapuñda **gedāyuz kemterin***

Şu gibi şāfî derūnuz bizde olmaz kibr ü kin

Lāübāli pāk-meşreb biz Süleymānilerüz” (MUR 3/5)

Sevgilinin gözü âşıkların gönüllerini alıp dinlerini yağmalasa da dert değildir. Çünkü âşıklar yüz canla sevgilinin kapısında aşağı kölelerdir.

1.9 Mecnûn

Mecnûn kelimesi Arapça ‘cünûn’ kökünden türemiş olup aklını kaybetmiş, deli, çılgın anlamlarına gelmektedir. Âşık sevgiliye duyduğu aşk yüzünden deli olmuştur.

“Divân edebiyatında âşık, sevgilinin zincir gibi saçlarıyla bağlanmış bir deliyi andırır. Çünlü deliler iyileşinceye dek zincir ile bağlanır. Delinin ne yaptığını bilmiyor oluşu da âşığın hâline uygun düşer.”³⁶

“Zencir-i cad-ı zülfüne **Mecnûn** olalı dil

İllerde kıssâdur okınur dâstânumuz” (G 169/3)

Âşığın gönlü sevgilinin saçının halkasına çılgın olduğundan beri hikâyesi şehirlerde destan olup okunur.

“Aldı aklum iy peri zülf-i girih-girün senün

Veh ki ben miskini **Mecnûn** itdi zencirün senün” (G 236/1)

Sevgilinin saçları güzel kokusu sebebiyle âşıkları kendinden geçirir. Peri gibi güzel olan sevgilinin saçının halkası zavallı âşığı çılgına çevirmiştir.

“Leyle-i zülfün [gedâsı her] ne denlû çoğ ise

Olmaya bir ben kadar dil-beste **mecnûnı** anun” (G 254/4)

Şair bu beyitte kendisini rakiplerle karşılaştırmaktadır. Sevgiliyi onun kadar seven hiç kimse yoktur. Sevgilinin siyah zülûflerinin kölesi her ne kadar çoksa da onların Mu’îdî kadar gönülden bağlı bir çılgını yoktur.

³⁶ Pala, 2004, age, s.110.

“Dil saçun zencirinüñ sevdāsın eyler her gice

ƘorƘaram kim bir gün ol bi-çāre **Mecnūn** olmasun” (G 345/4)

Âşığın gönlü her gece sevdiğinin saçının sevdasını hayal eder. Âşığın sevgilisine kavuştuğu tek yer hayalidir. Sevgilisini her an hayal ettiği için o zavallı âşık bir gün çılgına dönecektir.

“Hālün iy **Mecnūn**-göñül kim arz ider dildāre kim

Bir peridür ādemi görse kaçır āhū gibi” (G 450/4)

Âşığın gönlü sevgilinin aşkından o kadar çılgın olmuştur ki onun hâlini sevgiliye anlatabilecek hiç kimse yoktur.

1.10 Meftûn

Meftûn, “Gönül vermiş, tutkun, vurgun.”³⁷ anlamına gelir. Divan edebiyatı şiirlerinde sevgili anber kokan saçlarıyla âşıkları kendisine meftûn eder.

“Bilmezem cāzū gözünle niçe efsūn eyledün

Kim saçun meftûlına uşşāķı **meftūn** eyledün” (G 250/1)

Sevgili, büyücü gözleriyle büyü yapıp âşıkları saçının kıvrımlarına meftûn etmiştir. Sevgilinin âşığa tek bir bakışı onun mest olması için yeterlidir.

“Veh ne cāzūlık [ider gışū-yı] anber-bār-ı yār

³⁷Devellioğlu, 2015, age, s.696.

*Kim olur kim baksa ol meftûle **meftûnı** anuñ” (G 254/3)*

Sevgilinin anber kokulu saçları büyü yaparak ona bakan herkesi kendisine müptela etmektedir. Sevgilin saçları âşıklar için çok değerlidir. Tek bir teline dahi âşıklar dünyayı değişmez.

1.11 Mübtelâ

Düşkün, tutulmuş, bir şeye aşırı derecede bağlanmış olan anlamlarına gelmektedir. Divan edebiyatında mübtelâ âşık tipiyle özdeşleşmiştir. Âşık, sevgilinin aşkına tutulmuş, bağımlısı olmuştur.

*“Bir periye **mübtelâ** olmağa dil cānlar virür*

N’eylesün divānedür bilmez gelür āsān aña” (G 7/3)

Gönül, peri gibi güzel olan sevgiliye tutulmak için canını verir. Âşığın gönlü sevgilinin aşkından dolayı divanedir can vermek ona kolay görünür.

“Dimedün bir gün dañi miskîn Muidi nicesin

*Gerçi yıllardur ki zār u **mübtelâ** oldum saña” (G 16/7)*

Âşık Mu’îdî, yıllardır sevgilisinin aşkı için inlemiş ve ona tutulmuştur. Sevgilisi ise bir gün bile zavallı âşığı nasıldır diye merak etmez. Onu asla umursamaz, görmezden gelir.

“Cümleden bi-gāneyem tā āšnā oldum saña

*Ne belāya uğradum kim **mübtelâ** oldum saña” (G 22/1)*

Âşık, sevgiliyi tanıdığından ve ona tutulduğundan beri herkesten ve her şeyden habersizdir. Nasıl bir belaya uğradığının farkında bile değildir.

“Ol Muidiyem ki bir dem gamdan âzād itmedüñ

*Gerçi yıllardur esîr-i **mübtelâ** oldum saña” (G 22/5)*

Sevgili, kendisine tutulmuş olan esir âşığı bir an bile gamdan kurtarmaz. Âşık, sevgilisine mübtelâ olmuştur. Gözü onun dışında hiç kimseyi görmez.

“Gördi tabib-lalüñi İsa’ya tan ider

*Miskin Muidi haste olup **mübtelâ** geçer” (G 110/7)*

Âşık, Divan edebiyatı şiirlerinde aşk hastalığına tutulmuş hasta olarak anılır. Sevgilinin şekere benzeyen dudakları âşıklara can bağışlar. Mu’îdî sevgilinin şifa veren dudağını görünce İsa’yı kınar.

“Muidi gögsine geçmiş elifler dāğ urup yir yir

*Meger bir lâle-ruh serv-i revāna **mübtelâ** olmuş” (G 184/5)*

Âşıkların sevgiliye duydukları aşktan dolayı göğüslerinde yaralar açılır. Âşık Mu’îdî’nin göğsüne yaralar açılmasının nedeni de lale yanaklı salınan bir serviye mübtela olmasıdır.

“Gül-ruhlarıña karşı terennümler itmege

*Küyunda bülbül oldı senüñ **mübtelâ** gönül” (G 266/2)*

Divan edebiyatı geleneğinde âşık bülbül, sevgili de güldür, Bülbül gülsüz, gül de bülbülsüz düşünülemez. Sevgisine mübtela olmuş âşığın gönlü de onun gül yanaklarına karşı şakımak için bülbül olmuştur.

“Ben yıllar oldu derd ile bimāram ol daḥi

*Bir gün gelüp dimez nicesin **mübtelācıgum**” (G 310/5)*

Âşık yıllardır dert hastasıdır. Sevgili ise bir gün bile gelip tutkun âşığım acaba nasıldır diye sormaz. Âşığın hâlini asla merak etmez. Sürekli onu görmezden gelir.

“Bi-vefālar ādetidür gāh şive gāh nāz

***Mübtelālar** sanatidür gāh nāle gāh enin” (G 317/3)*

Vefasız sevgililerin âdeti bazen şive bazen de nazdır. Onlara tutulmuş olan âşıkların sanatı ise bazen inleyiş bazen de feryatlarıdır. Sevgili sürekli âşığa karşı nazlıdır. Âşıkta bu naz ve istiğna karşısında bülbül gibi şakıyıp inlemektedir.

“Yüz sürüp yār ayağına pāk-bāzem şöyle kim

*And içer bir hāl gelse **mübtelālar** başuma” (G 406/5)*

Âşık sevgisine o kadar sadıktır ki onun ayağına yüz sürer. Rakipler ise bu durumdan şikâyetçidir ve âşığın başına bir hal gelmesi için dua ederler.

“Çün gördi bir nażar gözüüm iy dil-rübā seni

*Sevdüm hezār cān ile ben **mübtelā** seni” (G 437/1)*

Âşığın gözü sevgiliyi gördüğü günden beri onu bin canla tutkuyla sevmektedir. Âşık hiçbir zaman bu sevdadan vazgeçmez. Sevgiliden gelen her türlü eziyete cefaya boyun eğer.

“Ġamzeñ kıya kıya nażar eyler baña gibi

Ben mübtelāya göz göre āhir kıya gibi” (G 453/1)

Sevgilinin yan bakışı kendisine bu denli tutkun olan âşığını öldürecek, ona göz göre göre kıyacak etkidendir. Bu bakış karşısında âşığın aklı başından gider ve mest olur.

1.12 Müflis

Sefil, aciz, zavallı anlamını taşır. Divan edebiyatında müflis âşığı temsil eder. Sevgilinin aşkından ötürü âşık sefil bir haldedir. Ona kimse yardım edemez. Tek isteği sevgilisine kavuşmaktır.

“Kūy-ı muġānda ħumretimüz n’içün olmaya

Rind ü levend ü müflis [ħalā’ik] degül miyüz” (G 178/4)

Âşıklar meyhanecinin sokağında sarhoş olmaktadır. Çünkü onlar aşk sarhoşudur. Sevgilinin aşkından dolayı sefil, rind, ayyaş mâhluklara dönmüşlerdir.

1.13 Şeydâ

Şeydâ çılgın, deli, çıldırmış olan anlamına gelir. Sevgilinin aşkından kendisini kaybetmiş olan âşığı sembolize eder.

“Hūblar çoқdur veli oldum görüp şeydā saña

Degme bir meh-rūya baş egmez gönül illā saña” (G 23/1)

Âşık, sevdiğine sadakatle bağlıdır. Gözü ondan başka hiç kimseyi görmez. Âşıktta bu beyitte kendisine seslenerek güzellerin çok olduğunu fakat kendisinin sevdiğine çılgın bir şekilde tutkun olduğunu yalnızca da ona boyun eğeceğini ifade eder.

*“Şimdi pir-i nā-tiivān oldumsa bakmaz yüzüme
Sevdüğimde gerçi ol tıfl idi ben şeydā yigit” (G 37/4)*

Âşık sevgiliyi sevdiğinde o henüz çocuktı, kendisi ise çılgın bir yığitti. Şimdi kendisi ihtiyarlamıştır ve sevgili bu nedenle onun yüzüne bakmaz.

*“İşigüñde giceler şubh dek efgān iderem
Bir ağız dimedün ol haste vü şeydā eyler” (G 84/2)*

Âşık gecedten sabaha kadar sevgilinin eşiğinde inlediği halde sevgili bir kere bile o çılgın aşığı ne yapar demez. Âşığını merak etmez. Onu umursamaz, yokmuş gibi davranır.

*“İy Muidi derd-i hicrān ile sorma hālümü
Hün olupdur yüregüm şeydā gönül nem-yāb göz” (G 156/7)*

Âşığa ayrılık derdinden ne halde olduğu sorulmaz. Yüreği kanlı, gönlü çılgın ve gözü yaşlıdır. Âşığın tek isteği sevgiliye kavuşmaktır. Vuslata eremediği için gönlü gamla kederle dolup taşmaktadır.

*“Ben fiğān itdükce kūyūñ tolanur şeydā gönül
Nitekim başlar semā’a nāy işidüp Mevlevi” (G 422/3)*

Mevlevilerin neyi duyduğu zaman semaya başlamaları gibi âşığın çılgın gönlü de figân ettikçe sevgilinin mahallesinde dolaşır. Âşık sevgilinin mahallesinden bir an olsun ayrılmak istemez. Sevgilinin mahallesindeki köpeklerle arkadaş olur.

“Dil no’la Mecnûn olursa ol periveşden cüdâ

Bir gül-i ranâ içündür bülbülün şeydâlığı” (G 430/4)

Âşığın gönlü o peri yüzlü sevgiliden ayrı kaldığında çılgına dönmektedir. Her bülbülün çılgınlığı bir gül içindir. Âşık ayrılığın hasretiyle deliye döner.

“Âşık-ı haste-dilem bir gül-i nâzûk-bedene

Bakmazam bülbül-i şeydâ gibi şahn-ı çemene

Âh kim hasret ile döndi yüzüm nesterene

Bî-vefâlıklar ider yolına cânlar virene

Acebâ böyle m’olur dünyede hep bu begler” (TAH 2/4)

Âşık, nazik bir bedene sahip bir gülün yani sevgilinin gönlü hasta âşığıdır. Çılgın bülbüller gibi çimenliğe bakmaz. Âşığın yüzü aşk hasreti ile nesterene dönmüştür. Sevgili ise yoluna canlarını dahi hiç düşünmeden veren âşıklara vefasızlık eder.

1.14 Üftâde

Divan edebiyatı şiirlerinde açık istiare yoluyla âşığın yerine kullanılır. “Düşmüş, düşkün, bîçare, âşık.”³⁸ anlamına gelir.

³⁸ Devellioğlu, 2015, age, s.1311.

“Bir ğarib **üftüdeyem** hattun ğamıyle āh kim

Kimsenem yokdur öliceğ üstüme Ğur’ān oğur” (G 112/2)

Âşık, sevgilinin hasretiyle çaresiz bir düşkündür. Sevgilinin yanağındaki ayva tüylerinin üzüntüsüyle ah çeken kimsesiz bir zavallıdır. Öldüğünde bile ona Kuran okuyacak hiç kimsesi yoktur.

“Kimse rahm itmez ölürsem ben ğarib **üftüdeye**

Ağlayup yanan hemişe eşkle bağrum dāğıdur” (G 125/4)

Garip, kimsesiz ve düşkün âşığa öldüğünde kimse acımaz. Âşığın haline üzüлüp ona acıyacak olanlar âşığın sevgili uğrunda döktüğü gözyaşları ve göğsündeki yaradır.

“Mu’îdî cad-ı zülfüşüz şu vech ile zaif oldı

*Gören dir geçmelü olmuş ğarib **üftüde** çenberden” (G 329/7)*

Âşıklar sevgiliye kavuşamamalarından dolayı yeme içmeden kesilirler. Âşık Mu’îdî, sevgilinin kıvrımlı saçlarından ayrı o kadar incelmiştir ki onu görenler şu düşkün âşık çemberden geçecek kadar zayıflamış derler.

1.15 Zebûn

Güçsüz, esir, zayıf anlamına gelmektedir. Âşık, sevgili karşısında zebûndur.

“Ğamze-i cāzû-firibün şol kadar efsûn oğur

*Kim ol āhūnun elinden oldı şir-i dil **zebûn” (G 364/3)***

Sevgilinin gamzesi yani yan bakışı âşıkları kendisine mübtelâ eder. Sevgilinin cadı gibi büyü yapan yan bakışının karşısında gönül aslanı esir olmuştur. Gücsüz düşmüştür.

“Oldı [zebûn] Muidi tenüm tâb-ı ışk ile

Kim tavladı derûnumı ol mû girih girih” (G 382/7)

Sevgilinin saçları Divan edebiyatında en çok kullanılan güzellik unsurlarından biridir. Şekli, kokusu itibarıyla şiirlerde sıkça kullanılır. Sevgilinin saçının kılı Mu’îdî’nin yüreğini yaktığından beri âşığın teni aşkın esiri olmuştur.

2. SEVGİLİ

Divan şiirinin âşıktan sonraki başkişisidir. Üçlü (âşık, sevgili, rakip) aşk çemberi içerisinde tüm iradeyi, hâkimiyeti elinde tutan kişidir. O daima bir sultan, padişah’tır. Aşk hastalığının dermanını elinde tutan bir doktordur.

Hûb, hûbân, yâr, dost, sanem, büt, dilârâ, dilâşub, dildâr, şâh, şeh, cânan, mâh, mehlika, perî, perîveş, perî-peyker, mahbûb vb. kelimeler eserlerde açık istiare yoluyla kullanılarak sevgiliyi temsil eder.

“Sevgili, divan şiirinin kendine özel aşk kurgusu içinde şekillenen en önemli tiptir. Aşk, âşık ve maşuk odağında kendine ait bir aşk kurgusuyla karşımıza çıkan divan şiirinin baş aktörü şüphesiz sevgilidir. Güç, kuvvet ve otorite sahibi, sultanların dahi kapısında beklediği sevgili bu yönüyle divan şiirinin de sultanı sayılır. Ulaşılmaz olduğu için âşığın hayaliyle yetindiği soyutlanmış bir tiptir. Onun değişik kimliklerde karşımıza çıkması divan şiirinin mecaza dönük ifade tarzı ile birlikte daha pek çok faktöre dayanmaktadır.”³⁹

³⁹ Hüseyin Gönel, 2010, Divan Şiirinde Sevgiliye Dair, s.209.

Âşığın tüm duyguları karşısında sevgili naz, istigna ve tegafül davranışlarıyla kendini gösterir. Âşığını bilmezden ve görmezden gelir. Rakip ile bir olup âşığı kıskançlık azabı içerisinde inletir, kıvrandırır.

“Sevgilinin özellikleri içinde acı ve ızdırap verici oluşu başta gelir. Cevr oku atar, cana kasdeder, zulüm ve eziyette aşırı sınırları zorlar. Kimse ona hesap soramaz. Hatta bunlar günah bile olsa melekler ona günah yazmaz. Gönlü taşır, âşığa yâr olmaz, ele geçmez, vuslatı yoktur, söz verir ama sözünde durmaz, ağlayıp inlemek ona tesir etmez, merhametsizdir.”⁴⁰

Gerçek âşık asla sevgilinin cefalarından şikâyetçi olmaz. Çünkü onun bu eziyetleri âşık için bir lütuftur. Sevgilinin yaptığı eziyetlerden vazgeçmesi âşığa yüz çevirmek sayılır. Âşıқта bunu asla istemeyeceği için her şeye katlanır.

“Sevgili her şeyden önce fiziksel görüntüsü ile övülür ve her zaman ortak bir fiziki portre vardır. Sevgilinin bilinen bu fiziki durumu dışındaki davranışları da bellidir. Sevgili hercâ-î meşreptir. Hem rakibe hem âşığa yönelir. Cevr ve sitem onun sanatıdır”⁴¹ Yalanlarıyla ortalığı birbirine katar. Tüm oyunlarıyla âşığın aklını başından alır. Çok alıngan ve naziktir. En ufak şeyden bile incinir. Hiçbir zaman kendini göstermez. Âşık hep onu hayal ederek yetinir.

Sevgili paraya ve eğlenceye çok düşkündür. Bu yüzden eğlence meclislerinin başkişisidir. Lâ’l taşı gibi olan kırmızı dudağıyla âşıklarına hayat verir, can bağışlar. Tüyden bile incecik bir beli vardır. Kaşları yay, kirpikleri de ok gibidir. Her nazarıyla âşığı yaralar. Saçları her daim misk kokar. Bu koku ile âşıklar kendinden geçerek mest olurlar.

Divan şiir ve nesrinde her daim yüceltilen kişidir. Onun olmadığı hiçbir yerin anlamı yoktur. Onun için tüm canlar feda edilir. Varlığı tüm derdi sıkıntıyı unutturur. Melekler, huriler bile onun yerini asla tutamaz. Sözü, âşıkları için kanun hükmündedir. Ona verilebilecek en güzel hediye kendi güzelliğini gösteren bir aynadır.

⁴⁰ Pala, 2004, age, s.402.

⁴¹ Dilek Batıslam, 2003, Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakîp Üçlüsü ve Ölüm, s.187.

2.1 Âfitâb/Âftâb

Güneş anlamına gelmektedir. Sevgili tüm âlemi aydınlatan güneş gibidir. Bazen de güneş sevgilinin yüzünün parlaklığını, aydınlığını görünce utanır, sevgiliyi kıskanır. Afitab, sevgilinin baş sıfatlarından biridir.

*“Bu hüsn ile cihānuñ **âftābıdur** aceb olmaz*

Seherden seyre gitse ol meh-i nā-mihrbān tenhā” (G 3/2)

Divan edebiyatı geleneğinde sevgili güzelliği ile cihanı aydınlatan güneştir. Ay bile sevgilinin yanında solgun ve fersizdir. Sevgili o kadar güzeldir ki herkes onun güzelliğini kıskanır, gözlerini ondan alamaz.

*“**Âftāb**-ı ārizuñsuz şām-ı hecrüñde gözüm*

İki ahterdür ki her dem zāhir eyler yüz şihāb” (G 31/6)

Sevgilinin yanağı renk ve şekil yönüyle güle benzer. Âşıklar da bu gülün solmamasını, incinmemesini isterler. Âşığın gözleri de sevgilinin yanağının güneşinden ayrı kaldığından beri daima kıvılcım çıkartan iki yıldız gibidir.

“Mahv olmasun mı yanuñ geldükde hūblar

*Sen **âftāb**-tal’at ü anlar sitāredür” (G 69/5)*

Divan edebiyatında sevgiliden daha güzel hiç kimse yoktur. Herkes sevgilinin güzelliği karşısında adeta büyülenir. Sevgilinin yanına gelen güzeller onun güzelliğini görüp güzelliklerini kaybederler. Sevgili letafet güneşi, onlar ise yıldızdır.

“Bir gün gelüp cemālini göstermez ay olur

Yağdı cefâ ile beni ol âftâb-ı nâz” (G 173/2)

Güneş gibi olan sevgili yüzünü bir kez bile âşığına göstermeyerek onu cefası ile yakıp kül etmektedir. Âşığa karşı daima naz ve istiğna sahibidir. Âşık sevgilinin hayaliyle yetinir ve onu yalnızca rüyasında görebilir.

“Ta ki dur olmışdur ol hüsn âftâbından gözüm

Yağdurur tûfân-ı âfet gam sehâbından gözüm” (G 292/1)

Sevgili kendini kolay kolay âşıklara göstermez. Âşıklar sevgiliyi gördükleri günü bayram sayarlar. Âşıklar bu ayrılık dolayısıyla sabahlara kadar ağlayıp inlerler. Âşığın gözü letafet güneşinden ayrı kaldığından beri keder bulutundan dert tufanı yağdırmaktadır.

“Âftâbum ebr-i zülfüşüz sorar isen hâlümü

Rûzgârum tiredür baht-ı siyâhum ser-nigûn” (G 364/2)

Sevgilinin gece gibi siyah olan saçları âşıklar için çok değerlidir. Tek bir telini dahi âşıklar hazinelerle değiştirmez. Âşık, güneş gibi olan sevgilinin saçından ayrı kaldığında bahtının ve talihinin kara olduğunu belirtmektedir.

“İy âftâb-tal’at söz yokdur ol dehâne

Biñ arasañ bulunmaz bir zerrece bahâne” (G 410/1)

Divan edebiyatında sevgili güzellik unsurlarıyla idealize edilir. O, o kadar güzeldir ki Hz. Yusuf’un özelliklerini taşır. Güneş yüzlü sevgilinin ağzı için söylenecek tek bir söz veya aranacak tek bir kusur yoktur. O, kusursuzdur.

2.2 Âşinâ- Âşnâ

Tanınan, tanidik, bilinen anlamlarında kullanılır. “*Bigâne karşılığı olarak kullanılır. Tasavvufta âşinâ, hakikat şarabından içip rûhî bir zevk içinde olan kişidir.*”⁴² Sevgili, âşığına karşı her daim ilgisiz, umursamaz davranırken, rakibe karşı her zaman âşinâdır. Bu durum âşığın gam çekmesinin ana nedenidir.

“*Köpek rakibledür şimdi bizümle turup oturmaz*

Göñülde yir ider yâ Rab ne şūha āşinā olmış” (G 184/2)

Divan şiirinde sevgili her zaman köpek olan rakiplerle birlikte. Âşıklarıyla asla bir araya gelmez. Zulmettiği kişiler aşkıdan deliye dönmüş zavallı âşıklardır.

“*Sen bize bi-gāneveş deprenme kim*

Olmuşuz rûz-ı ezelde āşnā” (G 28/3)

Sevgili, âşıklarına daima yabancıymış gibi davranmaktadır. Oysa âşıklar sevgiliyle bezm-i eleste (ezel meclisinde) tanışmışlardır.

“*Mümkin degüldür iy dil irmek vişāle bāri*

Ol aña āşnā kim yār ile āşnādur” (G 83/5)

Âşıklar için sevgiliye kavuşmak asla mümkün değildir. Vuslat her zaman hayal olarak kalır. Bunun için sevgiliye dost olanları tanımak daha iyidir. Çünkü âşıklar sevgiliye yakın olan kimselerden onun hakkında bilgi edinirler.

“*Gam-ı cānāne cān virür göñlüm*

N’eylesün āşnāyı kim sevmez” (G 176/4)

⁴² Pala, 2004, age, s.37.

Âşığın gönlü, sevgilinin gamını, derdini çekmek için canını verir. Çünkü sevgilinin derdini, eziyetlerini geri çekmesi âşıklar için ölümden de beterdir. Bu yüzden âşıklar sevgiliden gelen her türlü mihnete boyun eğler.

“Künc-i gamdur meskenüm ol dil-rübāsuz n’eyleyem

Bu garib illerde kaldum āšnāsuz n’eyleyem” (G 314/1)

Âşığın sevgiliden ayrı kaldığı zaman meskeni gam köşesidir. Garip illerde tek başına kalmıştır ve tanıdıklar olmadan ne yapacağını bilememektedir.

2.3 Bigâne

Aldırış etmeyen, ilgisiz davranan anlamlarında kullanılır. Divan edebiyatı eserlerinde sevgili âşığın karşı daima ilgisizdir, onu umursamaz, görmezden gelir.

“Sevdüğim bilmezse āhir ol büt-i bigāneveş

Ĥālūmi arz itmege bir āšnāsı yok mıdur” (G 152/2)

Sevgilinin özelliklerinden birisi de âşıklarını hiç umursamayışıdır. Âşığın aldırış etmeyen put gibi güzel olan sevgiliye âşığın halini, onu ne denli sevdiğini anlatacak bir tanıdığı da yoktur.

2.4 C    - C    

Candan t  remiŐ  bir kelime olup sevgili yerine sıkça kullanılır. “*Farsça; sevgili, güzel, s  hib-cem  , canlar, ruhlar*”⁴³ anlamına gelir.

“*Ő emveŐ  kesseŐ  baŐ um tiŐ   le yüz döndürmezem*

  Ő  am c  n ile sen c       e c  num fed  ” (G 1/6)

Sevgili,   Ő   n baŐ ını kılıcıyla mum gibi kesse dahi ıŐıık ona candan   Ő ıktır ve canını onun yolunda hiç tereddüt etmeden feda eder.

“*Dil yine eŐ   n ider derd ile c        n c  d  *

Nagmesini hod keser bülbül g  list    n c  d  ” (G 2/1)

B  lb  l yani ıŐıık her an g  lle birlikte olmak ister. Nasıl bülbüller g  l bahçesinden ayrı kaldıŐ ında   t  Ő lerini keserlerse   Ő ıkların gönlü de cananlarından ayrı kaldıklarında fig  n eder.

“*Dil ki ser-gerd  n olup azm itdi c        n yaŐça*

  rred  r   erh urdı gitdi mihr-i t  b    n yaŐça” (G 24/ 1)

Divan edebiyatı Ő iirlerinde sevgili o kadar güzel tasvir edilir ki onu gören herkes mest olur.   Ő   n gönlü de sevgilinin g  zelliŐ i karŐ ısında kendinden geçer. Ne yapacaŐ ını bilemez. Deliye döner.

“*NaŐ d-i c  n isterse vir ayrılma tek c        n*

⁴³ Ahmet Eryüksel, 2021, Osmanlıca Türkçe Sözlük, İstanbul, Mostar Yayınları, s.251.

İy Muidi hiç tereddüd çekme kim birdür hisāb” (G 30/7)

Âşıklar sevgilinin kulu kölesidir. Sevgili onlardan ne isterse âşıklar her şeyi kabul ederler. Buna canları da dâhildir. Âşık Mu’îdî bu beyitte sevgilisi can naktini isterse de ondan ayrı kalmamak için hiç tereddüt etmeden vereceğini belirtir. Çünkü hesap hep aynıdır.

“İy sabā nāme-i şevküm yûri cānāne ilet

Mürğ-i dil-ḥaste selāmın gül-i handāne ilet” (G 42/1)

Âşığın sevgiliden haber alabileceği kaynaklardan birisi sabah yelidir. Âşık sabah yeline seslenerek aşk mektubunu sevgilisine iletmesini yani hasta gönüllü kuşun selamını sevgiliye iletmesini talep eder.

“Vechi yok māh itmesün ruḥsār-ı cānān ile bahş

Ḳaṅḡı şebtāb eyledi şem-i şebistān ile bahs” (G 45/1)

Sevgilinin yanağı kızılığundan dolayı nara teşbih edilir ve alev alev yanar. Bu yüzden ay, sevgilinin yanağı ile asla iddiaya girmesin. Çünkü sevgilinin yanağı aydan daha parlak ve güzeldir.

“Māh-ı tībān idemez gün yüzlü cānān ile bahs

Veh niçe şebtāb ider şem-i şebistān ile bahs” (G 48/1)

Beyitte ay ateş böceğine, sevgili de girdiği mekânı aydınlatan muma benzetilmiştir. Parlak ay, gün yüzlü sevgili ile asla boy ölçüşemez. Ateş böceği ortalığı aydınlatan mum ile bahse bile giremez. Çünkü sevgilinin güzelliğinin ışığı tüm cihanı aydınlatır.

“İy Muidi leb-i cānāneyi vaşf eyler isen

Cān-fezā nağme ile naẓm-ı şeker-bāre meded” (62/6)

Sevgilinin dudakları âb-ı hayat gibidir. Âşıklara can bağışlar. Âşık, şiirinde sevgilinin dudağının vasıflarını anlatmaya kalkışsa şiiri cana can katar ve şeker yağdırır.

*“Cān virdüğimi hecr ile **cānāne** disünler*

Ben mūra olan žulmi Süleymān’e disünler” (G 74/1)

Âşığın tek talebi aşkın ayrılığından dolayı can verdiğinin sevgiliye iletilmesidir. Âşık bu beyitte kendisini karıncaya benzeterek sevgilisi tarafından gördüğü zulmün Süleyman peygambere iletilmesini istemektedir.

*“Habbeye şaymayup eşküm zer diler **cānāneler***

Veh ki hiçe gitdi bunca güher-i yek-dāneler” (G 93/1)

Sevgililer, âşığın gözyaşını değersiz görüp devamlı altın isterler. Âşığın iri taneli incileri boşa gitmiş gibidir.

*“Dimeñ ki cān n’içün ruh-ı **cānāne** imrenür*

Bülbül degül midür gül-i ħandāne imrenür” (G 120/1)

Canın sevdiğinin yanağını arzulamasına şaşılmamalıdır. Çünkü bülbüller daima açılmış güllere imrenir.

*“Cilve itdükce giyüp **cānān** kızıl şaru yaşıl*

Gösterür tāze bahāristān kızıl şaru yaşıl” (G 274/1)

Divan şiirinde sevgili naz ve istiğna sahibidir. Sevgili, sarı, yeşil ve kırmızı elbiseler giyip naz ettikçe sanki sarı yeşil ve kırmızı bir bahar gelmiş sayılır.

*“Dün gice aya bakıp **cānānı** aḡdum aḡladum*

Ol şafā ile geçen devrānı aḡdum aḡladum” (G 299/1)

Âşık, dün gece aya bakıp sevgilisini hayal ederek ağlamıştır. Onunla geçirdiği güzel zamanları hatırlayıp, sabaha kadar ağlamıştır.

“N’eylesün āşüfte gönlüm çeşme-i hayvānı kim

*Özge şerbet fikrin itmez lal-i **cānān** hastesi” (G 460/3)*

Âşığın gönlü ölümsüzlük suyunu reddetmektedir. O, sevgilinin dudağına tutkun olmuş ve başka içki istememektedir.

2.5 Dilber

Gönül alan, güzel, sevgili anlamlarına gelir. Âşığın gönlünü alıp götürmesiyle bilinir.

*“Gül yüzün sūnbül saçun aksiyle iy **dilber** gözüm*

Şişedür gūyā ki zeyn olmuş bahāristān aḡa” (G 5/5)

Âşığın gözü, sevgilinin gül yüzü ve sūnbül gibi saçlarının yansımasıyla ilkbahar tasviri çizilmiş bir cam gibidir.

“Şūhlar cemindesin yıldızlar içre māhsın

*Benzemez buñca periveşlerde bir **dilber** saña” (G 17/2)*

Sevgili, yıldızlar içindeki ay gibidir. Bir sürü güzeller arasında ona benzeyen tek bir güzel yoktur.

“Dil perişāndur Muidi nā-tüvāndur bilmezem

*Hālūmi kim arz ide iy **dilber-i ranā** saña” (G 23/6)*

Âşığın gönlü sevgilinin aşkından dolayı perişan, dermansızdır. Âşığın bu durumunu güzel sevgiliye arz edecek kimse yoktur.

*“Şūh **dilberdür** n’içün bilmez bu gerçek âşıkın*

Öliceğ bimārı bilür hāzık olınca tabib” (G 33/5)

Bu beyitte sevgili doktora, âşıktaki hastaya benzetilmiştir. Doktor öleceği hastayı bilir, tanır. O güzel put gibi sevgili gerçek âşıkını bilmez, tanımaz.

*“Gör ne zālindür benüm ol Cem bakışlu **dilberüm***

Ġamze eyler āleme yağmā-yı aql ü din śalup” (G 36/2)

Sevgili, yan bakışıyla âlemdeki herkesin aklını ve dinini zorla ele geçiren bir zalim gibi tasvir edilmektedir.

“Din ü dil mülkinden el çek iy Muidi oldı çün

*Çeşm-i **dilber** fitne kâfer kākül-i müşgin-i dōst” (G 44/9)*

Sevgilinin misk kokulu kahkülleri kâfir, gözü de fitnedir. Bu yüzden âşık Mu'îdî din ve gönül ülkesinden elini çekmelidir.

*“Kûy-ı **dilber** Muidi saña yiter*

Su gibi arsa-i çemenden geç” (G 50/5)

Âşıklar, sevgilinin bulunduğu mahalleden asla ayrılmak istemezler. Sevgilinin sokağında dönüp dururlar. Âşık Mu'îdî için sevgilinin bulunduğu yer, sokağı ona yetmektedir.

*“Cevr itdügince **dilbere** artar mahabbetüm*

Tesir ider ne dehlü kim olsa şarâb telh” (G 57/4)

Sevgili âşığa ne kadar eziyet etse âşığın aşkı o derece artar. Çünkü acı şarabın tesiri daha fazladır. Âşık tüm bu eziyetlerden mutludur.

*“Derd ile öldüm inanmaz baña **dilberler** meded*

Nakd-i cānum kapdılar imānum isterler meded” (G 63/1)

Sevgililer, âşıklarının onların gamıyla öldüğüne inanmazlar. Âşıkların can nakitlerini istedikleri yetmiyormuş gibi bir de imanlarını isterler.

*“Şol vefāsuz cevri çok hercāi **dilberden** meded*

Fürqati zindānına mahbus olan çıkmaz ebed” (G 64/1)

Âşıklarına eziyet eden, vefasız, kararsız sevgilinin aşk zindanına düşen oradan bir daha asla kurtulamaz.

*“Tire-bahtum ki sevdüğim **dilber***

Meh-i nâ-mihribân ü bed-hudur” (G 104/7)

Âşık o kadar kara bahtlıdır ki sevdiği ay yüzlü vefasız ve kötü huyludur. Onunla asla ilgilenmez, onu görmezden gelir. Ona durmadan eziyet eder. Hâlini asla sormaz.

*“Hâl-i siyâh **dilbere** gönlüm ki meyl ider*

Benzer o murğa dâme düşer dâne imrenür” (G 120/4)

Âşığın gönlü sevgilinin siyah benine âşık olmuştur. Benzetme yoluyla âşık kendisini tuzağa düşen bir kuşla eş tutar.

“Sen güzellendükce arturduñ cefâ vü cevriñi

***Dilber** olmakdan meger kim bi-vefalıkdur ğaraž” (G 194/4)*

Sevgili olgunlaşıp güzelleştikçe âşığına karşı sitemlerini ve eziyetlerini artırmıştır. Gönül alıcı bir güzel olmaktan maksat vefasızlıktır.

*“Kūy-ı **dilberde** Muidi sürünür itler gibi*

N’itsün ol âhū ile bir âşnâlıkdur ğaraž” (G 194/7)

Âşık Mu’îdî’nin sevgilinin bulunduğu yerde, mahallesinde köpekler gibi sürünmesinin nedeni o ceylan ile tanışmaktır.

“Bu iki kara merdüm kim görünür dide-i terden

*Konılmış dāg-ı hasretdür firāk-ı hāl-i **dilberden**” (G 329/1)*

Âşığın gözündeki iki siyah göz bebeği sevgilinin beninden ayrı kaldığı için çektiği aşk yarasındandır.

“Muciz-i İsa gerekmez lal-i **dilber** var iken

Âb-ı Hızr anmañ şarāb-ı rūh-perver var iken” (G 355/1)

Sevgilinin tatlı dudakları varken Hz. İsa’nın mucizesine gerek yoktur. Can bağışlayan kırmızı şarap varken Hızır’ın ölümsüzlük suyuna gerek yoktur. Sevgilinin dudakları âşıklar için eşsizdir.

“İy Muidi gamze-i **dilber** beni gözler müdām

Ber-nişānam gūyiyā ol tîr ile peykāne ben” (G 371/5)

Sevgilinin öldürücü yan bakışları daima âşık Mu’îdî’yi gözetlemektedir. Sevgilinin hedefi eziyet ettiği âşığıdır. Sevgili bu yan bakışları ile âşığını öldürür.

“Nālesi yirden göge çıkısa Muidinüñ ne tañ

*Mihribān olmadı bir gün **dilber**-i meh-pāresi” (G 423/7)*

O ay parçası sevgili, bir gün bile âşığa yâr olmadığı için Mu’îdî’nin inlemeleri yerden göge kadar yükselmiştir. Âşığın ettiği bu ahlar feleklere kadar ulaşır bazen de felekleri bile ateşe verir.

*“Reh-i ıřķunđda iy **dilber** kimi cān virdi kimi ser*

Ayađuđ toprađına her tarađdan armađan geldi” (G 469/4)

Sevgilinin aşķı uğruna kimi âşık başını kimi âşıkta canını vermiştir. Bu uğurda sevgilinin ayağına her yerden hediye gelmiştir.

2.6 Dildâr

Gönül sahibi, sevgili anlamlarını taşır.

“Tevbeliyem bade-i gül-reng e amma n’eyleyem

*Zehr ise **dildâr** elinden āb-ı hayvāndur bađa” (G 12/6)*

Âşık, sevgilisinin elinden zehir içse dahi o zehir ona ölümsüzlük suyu gibi gelir. Ondan gelen her türlü eziyeti, gamı, kederi kabul eder.

“Merdümleri sanma ki gamum sürhin ezerler

***Dildāre** ciger kanı ile nāme yazarlar” (G 150/1)*

Âşığın gözbebekleri aşķ nedeniyle çektiği kederden kızarmamıştır. Onlar sevgiliye ciğer kanından mektup yazmaktadırlar.

*“Māhı bedr olmış görüp **dildāre** beşzetedüm veli*

Gün yüzün gördükce şan derler hicābından gözüm” (G 292/4)

Âşık, dolunayı görünce onu sevgilisine benzetmiştir. Fakat güneşı gördüğünde bu benzetmeden utanarak gözü kan akıtmıştır.

“Bi-mihr iken sevenlere *dildārumuz* bizüm

İki cihānda bir dahi yok varumuz bizüm” (G 301/1)

Divan edebiyatında sevgili âşıklarına sevgi, ilgi göstermez. Rakiple bir olarak âşığı kıskandırır. Sevgili, onu sevenlere sevgi, ilgi göstermese dahi âşıkların onun varlığından başka serveti yoktur.

2.7 Gül-Bülbül

Divan edebiyatında gül ile bülbül mazmunu birlikte kullanıldığından dolayı tez çalışmamda da bülbülün açıklamaları gül başlığı altında verilmiştir.

Gül denildiğinde aklımıza hemen bülbül gelmektedir. Gül burada sevgiliyi temsil ederken, bülbül de âşıktır. Bülbül, güle âşıktır ve onu hayal etmeden asla duramaz. Güle kavuşmak için türlü eziyetlere göğüs gerer, canını onun yolunda hiç düşünmeden feda eder fakat vuslat hiçbir zaman gerçekleşmez ve onun aşkıdan dolayı ölür gider.

Gülün açılmamış hâline gonca adı verilmektedir. Gül açıldığında sırlarını ortaya çıkarırken, gonca hiçbir zaman sırlarını ifşa etmez. Gülün açılması aynı zamanda baharının geldiğine de işarettir. Bahar geldiğinde meclisler kurulur ve eğlence başlar.

Divan şiiri veya nesrinde sevgilinin gülümsemesi gülün açılmasına teşbih edilir. Âşık, sevgilinin gülümsemesini görünce tıpkı bahar gelmiş gibi gönlü ferahlar. Bazen de sevgilinin yüzü, yanağı güle, gül bahçesine benzetilir. Gül kokusuyla onu koklayan tüm âşıklarını mest eder, kendinden geçirir.

Bülbül güzel ötüşlü olmasından dolayı daima sıkıntılar çekmiştir. Daima karga sesli olan rakip ile aralarında bir rekabet vardır. Bülbül gülün aşkıdan dolayı her zaman ah ve figan ederek inler. Edebiyatımızda yer etmiş bir efsaneye göre gül ilk başta soluk bir renkteymiş. Bülbül artık gülün aşkına dayanamaz ve gidip gülün dalına konar. Dalın üzerindeki hâr yani diken de bülbülün göğsüne batar. Bülbülden dökülen kanlar gülün her tarafını sarınca gül bugünkü rengi olan kırmızılığını almış olur.

Edebiyatımızda bülbül için ayrıca ândelib, hezâr gibi kavramlarda kullanılmaktadır. Âh u zâr (ahları ve inlemesiyle) edip şakımasıyla bülbül âşık, gül de sevgilidir. Aralarında engel olan, karaçalı ise hâr yani rakiptir.

*“İncinür āhumdan ol **gül-ruh** Muidi n’eyleyem*

*Nāle hod āşüfte **bülbüller** gibi hūdur baḡa” (G 9/7)*

Divan şiirinde sevgili son derece kırılgan ve alıngandır. Âşığın ahlarından dolayı gül yanaklı sevgili incinip durmaktadır. Fakat âşığın kötü inleyişleri onun bir huyudur.

*“Belālu **bülbülem** aḡmaḡ **gül** ü bahār baḡa*

Bahār ü gül yiter ol serv-i gül- ‘izār baḡa” (G 10/1)

Âşık, zavallı bir bülbüldür. Başka bahar veya gül istemez. Ona yanağı gül, boyu servi gibi olan sevgili bahar ve gül için yeterlidir.

“Sünbül-i zūlfün beni şalıp uzun sevdālara

***Gül** yüzün şevkiyle mürğ-i hoş-nevā oldum saḡa” (G 16/4)*

Sevgili, sümbül kokulu saçlarını salıp âşığını uzun sevdalara hapsedmiştir. Âşıқта sevgilinin gül yüzünün hayaliyle güzel ötüşlü bir kuşa benzemiştir.

*“Arturırsın zārımı her lahza iy **gül** var ise*

*Nağme-i **bülbül** gelür feryād u efgānum saḡa” (G 18/5)*

Âşığın ahları ve feryatları güle benzeyen sevgiliye bülbülün ötüşü gibi gelmektedir ki her an bülbülün inlemelerini artırmaktadır.

“Arz-ı hâl eyler iken **bülbül**-i dil-haste **güle**

Turduğu yirde güler gonçe-i handân küstâh” (G 56/4)

Âşık aşk hastasıdır ve sevgiliye derdini anlatmak ister. Hasta gönle sahip olan bülbül, güle hâlini anlatırken gonca durduğu yerde küstahça gülmektedir.

“Gülse **güldür** söylese **bülbül** dil-ārāmum benüm

Pes ne bilsün ol mehüñ mâhiyyetin ehl-i hıred” (G 64/4)

Gönlü süsleyen sevgili güldüğünde gül, konuştukça da bülbül gibi şakımaktadır. Tüm bu hileleriyle birlikte sevgili âşıkları kendisine hapsedir.

“Bâğ-ı cāndur bezm-i mey zerrin-ķadehler **gül** yiter

Bülbül olmuşdur sürāhi ķulķul-i ğulğul yiter” (G 98/1)

İçki meclisindeki altın kadehler gül, şarap sürahisi de bülbül olmuştur. Bülbülün çektiği eziyetten dolayı çıkardığı ses meclisin eğlencesidir.

“Cism-i **gül** pür dāğ-ı derd ü cān-ı **bülbül** pür belā

Serv-ķadler mübtelāsı ğül midür bülbül midür” (G 114/3)

Gülün vücudu dert yarası ile âşığın gönlü de üzüntü ile doludur. Serviye benzeyen uzun boylu sevgilinin tutkunu gül mü bülbül müdür?

“Bülbül ağlar gül güler her dem harim-i ‘ışkıda

Yohsa Mecnûn ile Leyli gül midür bülbül midür” (G 115/4)

Her an gül gülüp açılmakta, bülbül ise kederden ağlamaktadır. Bu nedenle Mecnun bülbül, Leyla da güldür. Bülbül gülün yokluğunda ağlayıp inlemektedir.

*“Ehl-i niyâzı **bülbül**-i şûride itmege*

Gül gibi hiç düşmez elün-den kitâb-ı nâz” (G 174/2)

Gül gibi olan sevgili âşıkklarını çıldırmış olan bülbüle benzetmek için naz kitabını hiçbir zaman elinden düşürmez. Naz, niyaz ederek âşıkklarını delirtir.

2.8 Mâh/Meh

Mâh ya da meh şeklinde karşımıza çıkan bu sözcük ay anlamına gelmektedir. Divan edebiyatında sevgili parlaklığı sebebiyle aya benzetilir. Hatta sevgilinin yüzü aydan bile daha parlaktır. Açık istiare sanatıyla birlikte sevgili yerine kullanılır.

*“Şûhlar cemindesi yıldızlar içre **mâhsın***

Benjemez bunca periveşlerde bir dilber saña” (G 17/2)

Sevgili, yıldızlar arasındaki aydır. Sevgili o kadar güzeldir ki onun güzelliğine kimse erişemez. Bunca dilberler arasında sevgiliye benzeyen tek bir güzel yoktur.

“Yiridür artursa feryâdın Muidi-derdmend

*Göklere irişdi âhı ırmez iy **mâhum** saña” (G 21/7)*

Sevgili âşıklarının inleyişlerini asla duymaz. Âşık Mu'îdî inleyişlerini artırsa yeridir. Çünkü ahları göğe kadar erişti fakat o ay gibi güzel sevgilisi bunları duymamaktadır.

“Göz kamaşur bakamazam yüzine iy âftāb

*Pes ne hâcetdür cemālün **māhına** tutmak niķāb” (G 31/1)*

Şair bu beyitte sevgilisine seslenip yüzüne örtü takmamasını, zaten ay gibi olan yüzünün parlaklığından dolayı ona bakamayıp gözlerinin kamaştığını ifade etmektedir.

“Subh olunca giceler yıldız sayarsam yiridür

*Görmedüm bir ay ider sen **māh-ı tībānı** dürüst” (G 38/2)*

Âşık, sevgilisi gibi parlak ayı bir aydır görmediğinden akşamdan sabahlara kadar yıldızları tek tek saymaktadır. Bir ümit sevgiliyi heyecanla beklemektedir.

“Bilmezem ne sihr oķur cāzū gözün iy **māh** kim

ķatlūme her kirpigün bir hanķer-i ser-tiz olur” (G 77/3)

Sevgilinin gözleri tıpkı maharetli bir büyücü gibi sihir yapmaktadır. Her kirpiği âşığı öldürmek için keskin bir kılıca döner. Sevgili bir yan bakışıyla âşıkları öldürür. Çünkü her bir kirpiği ok gibidir.

“Oda yakan cānum ol **māh** iştiyāķıdur henüz

Şemveş mahv oldu cismüm sūz bāķidür henüz” (G 153/1)

Âşığın gönlünü ateşte yakan o ay yüzlü sevgilinin aşkıdır. Bu aşk ile âşığın vücudu mum gibi erimiştir.

“Ol **māh** nāz ile beni şol resme yaqdı kim

Bir zerre dehlü qalmadı göñülde tāb-ı nāz” (G 171/6)

Ay yüzlü peri, nazı ve işvesiyle âşığı öyle bir yakmıştır ki âşığın gönlünde hiç naz hasreti kalmamıştır.

“Bir gün ol **māhı** aņup terk-i diyār itsem gerek

Āķıbet bu kār u bārı tārmār itsem gerek” (G 225/1)

Âşık o ay yüzlü sevgili için yaşadığı diyarı terk edip her şeyini onun yolunda feda etmeye razıdır. Buna kendi canı bile dâhildir. Sevgiliye âşığın her şeyi fedadır.

“İy Mu’îdî istemezdim haşre-dek subh olduğın

*Bir gice ol **māh-ı gül-ruhsarı** görsem habda” (G 399/7)*

O gül yanaklı ayı âşık bir akşam rüyasında görse kıyamet gününe dek sabah olmasını asla istemezdi. Çünkü âşığın sevgiliyi görebildiği tek yer rüyasıdır. Sevgili kendisini âşıklara göstermez.

2.9 Nigâr

Sevgili, resim gibi güzel olan sevgili anlamlarında kullanılır.

“Gerçi bu aya Muidi va’de itmişdür **nigār**

Her günü bir lahza vü her lahza biñ yıldur baņa” (G 14/5)

Nigâr, bu ay âşığına vuslat sözü vermiştir ama onun yokluğunda âşık için her gün bir ana, her anda bir yıla eş değerdir.

“Derûnuñ lâleveş pür dâğ olupdur bâğı n’eylersün

***Nigârıñ** kıadd ü ruhsârın görüp serv ü semenden geç” (G 51/2)*

Sevgilinin güzellik unsurlarından biri de boyudur. Sevgilinin boyu servi ve yasemin ağaçlarından bile uzundur. Âşık sevgilinin boyunu gördüğünde servi ağacından vazgeçmelidir.

*“**Nigârıñ** lebleri yanunıda iy dil*

Mey-i nâb aynıma kim ne nisbeti var” (G 70/3)

Sevgilinin tatlı dudakları karşısında saf şarabın hiçbir hükmü yoktur. Sevgilinin dudakları âşığı sarhoş etmek için şaraptan daha etkilidir. Âşıklar sevgilinin dudağının etkisiyle mest olurlar.

*“Kimi öpdüm kimi emdüm dir **nigârıñ** leblerin*

Biz hele anıñ dehân-ı cân-fezâsın görmedük” (G 228/2)

Sevgili rakip ile iş birliği yaparak âşığı kıskandırır. Rakiplerden bazıları sevgilinin dudaklarını öpmüş bazıları ise emmiştir. Sevgilinin çılgın âşığı ise daha onun can bağışlayan ağzını bile görmemiştir.

“Yay idüp kıadd-i hamidem yüregüme okı uran

*Kıaşı fıtne kirpigi âfet **nigârımdur** benüm” (G 286/2)*

Divan edebiyatında sevgilinin kaşı fitne dükkânıdır. En büyük özelliği eğri oluşudur. Âşığın boyunu yay edip eğrilten, ciğerine oklar saplayan, kirpiği afet olan fitne kaşı sevgilidir.

“Pirāhen ol **nigārı** kuçup gayret ile ben

Çāk eyledüm libās-ı hāyātum kefen gibi” (G 448/3)

Sevgilinin elbisesi onu sıkıca sararken âşık elbisesini onun uğrunda kefen gibi yırtıp parçalamıştır.

“Rengin yanağın gerçi tarāvetde **nigār**

Berg-i güle beşzer

Bu şive-i reftār ile ol kāmēt-i dil-cū

Bir serv-i revāndur” (MÜST 1/2)

Sevgilinin yanağı gülün yaprağı gibidir. Gönül çelen boyu ise şiveli yürüyüşü ile servi ağacından farksızdır. Tüm bu unsurlarıyla sevgili âşıkların aklını başından alır.

2.10 Perî-Perîveş

Divan edebiyatında sevgili genellikle periye benzetilmektedir. Çünkü periler güzel varlıklar olarak kabul edilir. Sevgili de bu yüzden olağanüstü güzelliğiyle periye eş değerdir.

“Hükmi geçmez kimsenün virāne gönlüm tahtına

Ol **peri-peyker** hayālidiür bugün sultan anı” (G 6/2)

Âşığın virane gönlünde kimsenin sözü geçmemektedir. Çünkü âşığın gönül ülkesinin tahtında o peri simalı sevgili oturmaktadır.

“Bir **peri** hecriyle cismüm zār olupdur şöyle kim
Bakıcak dem-beste kalur âdem oğlanı baña” (G 11/3)

Peri gibi güzel olan sevgilinin aşk hasretiyle âşık durmadan inlemektedir. Onu gören insanların bu durumdan dilleri tutulmaktadır.

“Ne saâdetlü beşersin iy **peri-ruhsâre** kim
Yüzün ayından alur hurşid-i âlem-tâb tâb” (G 30/2)

Tüm âlemi aydınlatan güneş parlaklığını peri yüzlü sevgiliden almıştır. Sevgilinin yüzü o kadar güzel, o kadar aydınlıktır ki güneş bile ışığını ondan alır.

“Yine sevdüm bir delükanlu **peri-simā** yigit
Âşıkı cevri ile pür itmekde nā-pervā yiğit” (G 37/1)

Âşık kendisine türlü türlü eziyetler eden genç, peri yüzlü bir sevgilinin aşkına tutulmuştur. Bu aşk hastalığından da kurtuluşu yoktur.

“Hur u cennet ‘âlemin dünyāda görmek isteyen
Sen **peri-peykerle** varup eylesün seyrân-ı ‘id” (G 61/3)

Divan şiirinde sevgilinin g zelli te eşi benzeri yoktur. Dünyada periler ve cennet  lemini görmek isteyenler o peri yüzlü sevgiliyle gezintiye çıkmalıdır.

*“Ben niçe medh idem ol hur-ı **peri-ruhsarı** kim*

‘A l anu  hüsninde valih natıka hayran olur” (G 78/5)

  ık, peri gibi güzel olan sevdiğini  vmekte çaresiz kalmaktadır.      onu görenlerin güzelliğinden akılları şaşar, dilleri tutulur.

*“Yine bir şuh-ı **peri- ihre** güzel sevdüm kim*

‘Aklumu g ret idüp g  l mi vir n eyler” (G 84/5)

  ık sevgili karşısında çaresizdir. Onun aşkından dolayı d nyev  her şeyden vazgeçer.   ık peri yüzlü olarak tasvir edilen sevgiliyi o kadar çok sevmiştir ki gönlü viran, aklı da yağmalanmıştır.

*“V’ey ol **peri** hayaline her dem ki çay olur*

G  l m tolup safa ile sır a seray olur” (G 119/1)

  ı ın gönlü o perinin hayaliyle dolduğundan beri saraya dönmüş ve mutluluk sa maktadır.   ı ın a k derdinin tek çaresi sevgiliyle kavuşmaktır. Daima sevgilisi ile birlikte olmak ister.

*“Bir nazar yüzü tem    eylemekdür iy **peri***

R z    eb m h ile mihr-i ‘ lem- r dan  araz” (G 196/3)

  ı ın cihanı aydınlatan güneş ve aya bakmasından maksat o peri yüzlü sevgilinin yüzünü bir kez de olsun görebilmektir.

*“Her **peri-peyker** olur gerçi sevenden fāriğ*

Görmedük ne diyelüm dünyede senden fāriğ” (G 205/1)

Tüm peri yüzlü güzeller âşığına cefa ederler ama âşık kendi sevgilisinden daha çok cefa eden ilgisiz davranan hiç kimseyi görmemiştir.

*“Aldı ‘aqlum iy **peri** zülf-i girih-girün senün*

Veh ki ben miskini Mecnûn itdi zencirün senün” (G 236/1)

O peri yüzlü sevgilinin misk kokan saçları âşığın aklını başından almıştır. Saçının halkası zavallı âşığı Mecnûn’a çevirmiştir. Divan şiirinde âşık sevgilinin zülüflerinin halkasına asılı deli olarak tasvir edilir.

*“Baş açuğ divâne olsam **iy peri** ‘ayb itme kim*

Çāk ider ‘aqlum yakasın hüsn-i bi-hem-tālıgıñ” (G 244/2)

Âşık sevgilinin güzelliğiyle deli olsa da onu kimsenin ayıplamamasını istemektedir. Çünkü o peri yüzlünün eşsiz güzelliği aklını başından alıp götürmüştür.

*“Çün murāduñ mürğ-i dil sayd eylemekdür iy **peri***

Dāne vü dānı n’idersin zülf ü hālün var iken” (G 331/2)

Sevgilinin amacı âşığın gönül kuşunu avlamaksa misk kokan saçları ve beni varken başka hiçbir tuzağa ihtiyacı yoktur. Saçları ve beni âşığı alamak için yeterlidir.

“Peri yüzlüm ne âdem cânısın kim

Bu nâz u şive olmaz hūr-ı ‘inde” (G 397/3)

O peri yüzlü sevgili öyle bir insandır ki onun yaptığı naz ve işveler meleklerde bile bulunmaz. Melekler sevgiliye günah bile yazmazlar.

“Hālūñ iy Mecnūn-göñül kim ‘arz ider dildāre kim

*Bir **peridür** âdemi görse kaçır āhū gibi” (G 450/4)*

Âşığın hâlini, çektiklerini sevgiliye hiç kimse anlatamaz. Çünkü o insan gördüğünde kaçan bir peri gibidir.

“Bir buseñ ile zinde olur biñ dil-i mürde

‘Âşıklar içinde

*La’l-i leb-i nābuñ meger iy hūr-ı **peri-hū***

Ser-çeşme-i cāndur” (MÜST 3)

Sevgilinin bir öpüşü ile binlerce ölü hayat bulur. Peri gibi güzel olan sevgilinin dudakları âşıklar arasında can çeşmesi gibidir. O çeşmeden bir yudum su içenler ölümsüz olurlar.

2.11 Sayyâd

Sayyâd avcı anlamına gelerek sevgili tipini temsil eder. Çünkü sevgili de âşığın gönlünü avlayan bir avcıdır. O tüm hilelere başvurarak âşığı kendisine bağlar.

“Nâlesinden göñlümün āzürde olmazsañ ne tañ

Hazz ider sayyād olan mürğ itdügi feryāddan” (G 327/5)

Nasıl ki avcı, avladığı kuşun figanlarından mutluluk duyuyorsa sevgili de âşığın ahlarından haz duymaktadır. Âşığın iniltilerinden sevgili mutluluk duyar.

2.12 Zâlim

Sevgili âşıklarına zulmeden bir zâlimdir. Onlara ilgisiz davranır, görmezden gelir. Elinden gelen her türlü eziyeti yapar, hiç çekinmez.

*“Şāh-ı zâlimsin dem-ā-dem baş kesüp kan dökmege
Saglu sollu takınırsun yaraşur hançer saña” (G 17/4)*

Sevgili, zâlim bir sultandır. Her yandan hançerler savurarak kan dökmek için can atmaktadır. Tüm hilelere başvurarak âşığın canına kasdeder, onu yaralar.

*“Gör ne zalimdür benüm ol Cem bakışlu dilberüm
Gamze eyler ‘āleme yağmā-yı ‘aql ü din salup” (G 36/2)*

Cem bakışlı sevgili yan bakışıyla âşıkların aklını, gönlünü zorla ele geçiren bir zâlim gibidir. Sevgilinin yan bakışı öldürücü etkiye sahiptir. Bir bakış ile tüm âşıklar yerle bir olur. Kendilerinden geçerler.

*“Bir vefā bulmaz gamından yıkılupdur hatırum
Pādşāh zalim olunca memleket virān olur” (G 78/6)*

Âşık, sevgiliden vefa görmediğinde üzüntüden yıkılır. Padişah yani sevgili zulmettiğinde gönül ülkesi harap olur.

*“Gedā olmag istersen ol **zālīme***

Cihān milketinden ferāğat gerek” (G 224/2)

Âşıkların eğer o zâlim sevgilinin kulu olmak istiyorlarsa dünya nimetlerinden vazgeçmeleri gerekmektedir.

“Sen baña bu cāme-i gülgün ile āl eyledün

*Nesne yok hālümde hey **zālīm** ‘aceb hāl eyledün” (G 249/1)*

Zâlim sevgili kırmızı elbisesiyle âşığını aldatmış, hile yapmış ve onun aklından hiçbir eser bırakmamıştır.

“Geh metā’-ı cān alur geh kâsd-ı din ister gözüñ

***Şāh-ı zālīm** gibi salgınlar salar il üstine” (G 401/3)*

Âşıkların canını veya dinini zorla ele geçiren sevgilinin gözü tıpkı ülkesinden vergi alan zâlim bir padişah gibidir.

*“Hālüm ol **zalīm** bilüp şāyed kılaydı merhamet*

Āşkār olsa Mu’îdî rāz-ı pinhān kâşki” (G 432/7)

Sevgili âşıklarına karşı taş kalpli ve merhametsizdir. Âşık Mu’îdî’nin gizli aşk sırları keşke ortaya çıksaydı da zâlim sevgilide âşığının halini bilip ona merhamet gösterseydi.

“Haste-çeşmüñ kızarur kasd itdügince katlüme

Şāh-ı **zālim** hil’at-i gülgün giyer kan günleri” (G 444/2)

Zālim padişah kan dökceği zamanlarda kırmızı elbiseler giymektedir. Sevgilinin gözleri de âşığın katline niyetlendikçe kızarmaktadır.

3. RAKİP

Divan edebiyatında âşık ve sevgiliden sonra gelen en önemli tip rakiptir. Başkalarının menfaatine mâni olarak kendi menfaatine çalışan kimseler demektir. “Edebiyatımızda engel, düşman, ağyar, hasud, yabancı gibi manalarda kullanmışlardır”.⁴⁴

Ahmet Atilla Şentürk rakip tipi için şu açıklamalarda bulunmuştur: “Daha çok âşıklara zulmeden, onların birbirlerine kavuşmalarını engelleyen, acımasız, kan dökücü, son derece çirkin, kısacası her türlü kötülüğü yapabilecek karakterde tasavvur edilen bu tipin eski edebiyatımıza temel teşkil eden ilk örneklerini İran edebiyatında görmekteyiz.”⁴⁵

Rakip, âşık ile sevgili arasına giren kötü niyetli biridir. Bu nedenle şiirlerde kara yüzlü olarak tasvir edilir. Bunun yanında köpek, karga, düşman, şeytan gibi sıfatlarla da anıldığı görülür.

Sevgili kadar âşığa eziyet eden bir tiptir. Âşık ile sevgilinin kavuşmasına sürekli engeldir. Sürekli sevgilinin yanında olup âşığı kışkandırır. Âşığı sevgiliye kötü göstererek, onu şikâyet ederek kendisi sevgiliye yakın olmaya çalışır. Sevgiliyle şarap içer, eğlenir, Âşıktaki sevgilinin kendisine ilgisiz davranıp yabancılara ilgi göstermesinden daima yakını. Sevgilinin eziyeti, gamı, kederi âşığa aşk çilesinin ilacı gibi gelirken rakibin eziyetleri, âşığa çektirdikleri zehir gibidir.

⁴⁴ Ahmet Talat Onay, Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, s.339.

⁴⁵ Ahmet Atilla Şentürk, Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakibe Dair, s.15.

Ötüşü karga gibi kötü olan rakip sürekli bülbülün ötüşüyle yani âşıkla rekabet içerisinde. Bu rekabet hiçbir zaman sonlanmaz. Âşıkta rakipten kurtulmak ister, hatta bazen ölmesini bile diler.

*“Māni olma terk iderse cennet-i kūyūn **rakib***

Bir zebānidür ço gitsün doğru tamudan yaña” (G 25/6)

Rakip bir şeytandır. Sevgilinin cennete eş değer mahallesini terk ederse buna hiç şaşılmamalıdır. Çünkü onun yeri cehennemdir.

“Tir-i gamdan ger ölem bir zerre mihr itmez tabib

*Ya benüm yokdur sitārem ya nifāk itdi **rakib**” (G 33/1)*

Bu beyitte sevgili doktora benzetilmiştir. Âşık keder kılıçlarıyla ölse bile sevgilisi ona asla merhamet göstermez. Çünkü rakip, âşık ile sevgilisinin arasını bozmuştur.

“Gerçi ol gözleri āhūyī şikār itdüm ben

*Dahi gāfil yiler it gibi ara yirde **rakib**” (G 34/4)*

Ahu gözlü sevgiliyi âşık avlamasına rağmen rakip ikisinin arasında boşuna koşuşturup durmaktadır. Rakip, âşık ile sevgili arasına girer ve huzursuzluk çıkarır.

*“Ta’n iderse ‘aceb olmaya Muidiye **rakib***

Haddini bilmeyüp olsa n’ola nā-dān küstah” (G 56/7)

Rakip, âşık Muidi'yi durmadan ayıplayıp kınamaktadır. Çünkü o cahildir ve haddini bilmez.

*“Talar Muidi koluñı gördükce it **raķib***

Gisûlaruñ tek anuñ ipini uzatdılar” (G 103/7)

Bu beyitte rakip köpek yerine konulmuştur. Onun tüm hâkimiyeti sevgilinin elindedir. Köpek rakibin ipini sevgilinin saçları gibi uzatmış olacaklar ki Mu'îdî'nin kolunu gördükçe onu ısırmaktadır.

*“Defter-i uşşâķa yazmışsın **raķibi** dutalum*

Gel sen insâf eyle andan ol bu defterden midür” (G 116/8)

Sevgili yalnızca âşıkların isminin yer aldığı âşıklar defterine rakibin adını da yazmıştır. Âşık bu durumdan yakınlık olarak onun âşıklar defterinde asla yeri olmayacağını söyler.

*“Üstümüze it **raķibi** ürmez*

Bir sihr okıdum ki gözi görmez” (G 162/1)

Bu beyitte âşık rakip tipine karşı üstün gelmiştir. Âşık, köpek rakibe öyle bir efsun yapmıştır ki gözü görmez ve havlayamaz duruma gelmiştir.

*“Ağzın açup söylemez hergiz **raķib-i nâkese***

Ol peri âdemdür açmaz degme bir hayvâna râz” (G 175/4)

Peri kadar güzel olan sevgili önüne gelen her hayvana sırlarını açıklamayacağı gibi alçak rakibe de asla sırlarını söylemez, onunla konuşmaz.

“Gül yanında hār ü has olsa ‘aceb olmaz veli

İy **rakib-i bed-likā** sen hār ü hasdansın ehas” (G 180/2)

Rakip âşığın gözünde kötü olan kişidir. Gülün yani sevgilinin yanında dikenler her zaman bulunur ama çirkin rakip o dikenlerden bile daha kötüdür.

“Vechi var dilden komazsa hālünün zikrin **rakib**

Degmeñüz olmaz halās it ağzına düşse meges” (G 180/6)

Rakip, o perinin benini ağzından asla düşürmemektedir. Çünkü köpeğin ağzına düşen sinek asla ondan kurtulamaz.

“Köpek **rakibledür** şimdi bizümle turup oturmaz

Göñülde yir ider yā Rab ne şuha āşinā olmuş” (G 184/2)

Âşık, öyle bir sevgiliye tutulmuştur ki daima köpek rakiplerle birliktedir. Onlarla oturur âşığına hiç alaka göstermez. Sevgili, rakip ile iş birliği yaparak âşığı kısıktırır. Onu üzmeğe çalışır.

“Niçe bir dildāra varup cān dirig eyler diye

Ğıl beni yā Rab **rakibün** iftirāsından halas” (G 192/4)

Rakip, sevgiliye giderek âşığın canını sevgiliden esirgediğini anlatmaktadır. Âşık tüm bu iftiralarından kurtulmak istemektedir.

*“Hey ne itdür varup adum geçe yanunđa **raķib***

Sözini diñleme lutf eyle anuñ gibilerün” (G 233/6)

Rakip, Divan edebiyatında âşık tipi tarafından it, köpek olarak nitelendirir. Bu beyit bunu örnekler niteliktedir. Rakip, sevgilinin yanına gidip âşığı çekiştiren bir ittir.

*“İy peri qahr ile kūyundan **raķibi** sür çıkar*

Āstānuñ Ka’be’dür derbānı şeytān olmasun” (G 348/3)

Rakip her zaman sevgilinin mahallesinde dolaşmaktadır. Âşık sevgiliye rakibi mahallesinden öfkeyle kovması gerektiğini çünkü Kâbe’nin bekçisinin asla şeytan olamayacağını söyler.

3.1 Adû

Rakibin sıfatlarından biri olup düşman manasına gelmektedir. Divan edebiyatında âşık ile sevgili arasına giren düşmandır.⁴⁶

“Muidi hāk-i rehüm şāh-ı ışk olalı veli

*Sipāh-ı tan-ı **adūya** yenilmedüm hergiz” (G 155/5)*

Rakip, sevgiliye giderek âşığı sürekli kötüler. Onu sürekli aşağı gösterir. Âşık da düşmanın bu ayıplama, kınama askerlerine hiçbir zaman yenilmediğini belirtir.

*“Ben ‘**adūdan** ağılaram sen şuh-ı şen gülden degül*

⁴⁶ Zavotçu, 2013, age, s. 52.

Hârdandur bûlbûlün nâlišleri gülden degül” (G 263/1)

Âşıklar, peri gibi güzel sevgililerinden dolayı değil, düşmanlar yüzünden ağlamaktadırlar. Bûlbûlün tüm feryadı gülden dolayı değil, gülün çevresindeki dikenlerdendir.

“Kasd-ı cān eyler ‘adū yārüm dahi yād olmadın

Bāri Tanrı cānum alsa bir yavuz ād olmadın” (G 315/1)

Sevgili henüz âşığına düşman olmamışken rakip çoktan âşığa düşman olmuş ve adını kötüye çıkarmaya uğraşmaktadır. Rakibin tek derdi âşık ile sevgilinin arasını bozmaktır.

3.2 Ağyâr

Ağyâr yabancı, başkaları anlamına gelir. Sevgili âşığına zerre ilgi göstermezken ağyârla sürekli birlikte, samimidir.

“Kıskanç ve dedikoducudur. Sevgilinin bir âşığı da odur. Bunun için âşık ile aralarında daimî bir mücadele sürer. Ağyâr kelimesi çoğul bir kelimedir. Yani bunlar birden fazla, bazen yüzlerce. Bu bakımdan ağyâr, sevgilinin mahallesinin bekçileri veya köpekleridir.”⁴⁷

“Çün bilürsin toğrıyam ‘ışkun yolunda ok gibi

Yā çeküp n’eyler beni agyār-ı bed-hāhum saña” (G 21/2)

Âşık, sevdiğinin aşkı yolunda dosdoğru olan bir ok gibidir. Rakip ise âşığın kötülüğünü isteyerek onu sevgiliye gammazlamaktadır.

⁴⁷ Pala, 2004, age, s.10.

“Âşık-ı sâdık degüldür kendüye bühtân ider

Ta’n-ı **agyār** ile her kim ışk-ı dilberden geçer” (G 118/ 5)

Sadık âşık yabancıların ayıplamalarından kınamalarından dolayı sevgilinin aşkından asla vazgeçmeyendir.

“Tan degüldür hālünjı aındursa **agyāruñ** baña

Dāne meylin ādem-i miskine şeytān öğredür” (G 132/4)

Nasıl ki zavallı insanlara taneye meyletmeyi şeytan öğrettiyse rakipte sevgilinin benini hiç ağzından düşürmemektedir.

“Yār olursa çāre ne **agyāra** yārünj iy gönül

Kande kim açılsa bir gül hem-nişini hār imiş” (G 183/3)

Sevgili, başkalarına yar olsa da yapacak bir şey yoktur. Çünkü nerede bir zaman taze gül açsa hemen yanında dikenini biter. Dikenden kasıt rakiptir. Sevgilinin yanından asla ayrılmayan kişidir.

“Yār olup **agyār** ile bakmaz Muididen yaña

Ğavline turmaz diriğ ol māh-ı tībānum benüm” (G 289/7)

Sevgili, başkaları ile ilgilenirken onlarla dost olmuşken âşık Mu’îdî’nin tarafına hiç bakmaz. Onunla ilgilenmez, onu umursamaz.

“Dikensiz t ze g l yokdur eger y r ise maks du 
Muidi sa'y idüp elden  oma **agy r** d m n n” (G 325/7)

Hiçbir g l dikensiz değildir. Bu sebeple e er  şı ın hayali sevgili ise rakibin eteğinden asla elini çekmemelidir.

“Y de uyup   n lik virmez oldu  sen ba a
Kimsen n c n nesi **agy r** ile y r olmasun” (G 346/4)

Sevgili, a y r ile dost olup     n  unutm  tur. Sevgili,     n  köpek olarak nitelendirdiği rakiplere iltifat gösterir. Bu durum     n  canını çok yakar.

“Yakas n yırtarsa ta  midur Muidi-derdmend
Sarılr **agy r** ile dild r  ‘ ry n her gice” (G 418/7)

Zavallı      her gece yakasını yırtıp parçalamaktadır. Çünkü sevgilisi soyunup başkaları ile sarılmaktadır. Bu durum sevgilinin     fte, hafif meşrep olarak anılmasına yol a maktadır.

“Subha-dek ‘i  itd   ne d n gice **agy r** ile
  hid istersen  yiter  amze gibi n z uyhus ” (G 464/5)

Rakip daima sevgilinin yanındadır. Onun bulunduğu mahalleden bir an bile ayrılmaz. Sevgili de gecedен sabaha kadar rakipler ile yiyip, içip, eğlencesine bir şahit arar. Bu şahit sevgilinin keskin gamzesi yani yan bakışlarıdır.

3.3 Dîv

Şeytan anlamına gelir. Âşık rakibi çoğunlukla şeytana benzetir. Şiirlerde sıklıkla düşman kavramı ile tamlama oluşturur.

*“Tañ degüldür **dîv** ü düşmen rām olursa hükmüne
Sen güzeller şāhısın mühr-i Süleymān ’dur lebün” (G 234/5)*

Düşmanlar ve şeytanlar sevgilinin kararlarına hiç itiraz etmezler. Çünkü sevgili güzellerin padişahı, dudağı da Süleyman’ın mührüdür.

*“Sen peri-peykere hükm itmesün agyār-ı lalin
Ne revādur bu ki **dîv** ola musallat melege” (G 383/2)*

Yabancılar peri kadar güzel olan sevgiliye asla hükmetmesin. Çünkü şeytan rakibin meleğe yani sevgiliye yaklaşması asla akıl işi değildir.

*“Hükmüne mahkūm ider miydün rakib-i **divi** sen
La’l-i nābuñ iy peri mühr-i Süleymān olmasa” (G 414/5)*

Sevgilinin dudağı Süleyman’ın mührüne benzediği için şeytan rakibi hükümlerine mâhkum etmektedir.

3.4 Hâr

Çalı, çırpı, diken anlamına gelip âşık ile sevgili arasına giren rakibi temsil eder.

*“Bāde-i gülgün içüp vehm itme her bir **hârdan***

Hamdülillāh kim yigitsin iy gözi şehlā yigit” (G 37/5)

Şehla bakışlı olan sevgili öyle bir yigittir ki gül rengine olan şarabı içip diken gibi olan çöplerden asla korkmaz.

*“Gül yanında **hâr** ü has olsa ‘aceb olmaz veli*

İy raķib-i bed-liķā sen hār ü hasdansın ehas” (G 180/2)

Gülün yani sevgilinin yanında çalı, çırpı, diken her zaman bulunur ama çirkin rakip o çalı çırpıdan bile daha kötüdür.

“Yār olursa çāre ne aġyāra yārūñ iy göñül

*Kande kim açılsa bir gül hem-nişini **hâr** imiş” (G 183/3)*

Sevgili, başkalarıyla dost olsa buna şaşılmaz. Çünkü her açılan gülün yanında mutlaka bir diken biter.

“Tan degüldür senden ayrılmazsa düşmen devr-i gül

*Sen gül-i ra’nāsın ol yanunıda **hāruḡdur** senüñ” (G 239/5)*

Gül devrinde düşman sevgilinin yanında hiç ayrılmaz. Çünkü sevgili, güzel bir gül, rakip ise onun yanındaki çalı, çırpıdır. Sevgili gül bahçesine teşbih olunduğunda rakipte o bahçenin çeri çöprü olur.

“Ben ‘adūdan aḡlaram sen şūh-ı şen gülden degül

***Hārdandur** bülbulüñ nālişleri gülden degül” (G 263/1)*

Âşık, sevgiliden dolayı değil düşman yüzünden ağlamaktadır. Bülbülün tüm ahı, feryadı ve inleyişleri güle benzeyen sevgili yüzünden değil, dikenden dolaydır.

“Serv gibi ser-keş ol yüz virme her nā-ehle kim

***Hār** ile yār olduḡı çün çāk-dāmān oldu gül” (G 268/2)*

Şair bu beyitte adeta bir ders vermektedir. Servi ağacı gibi dimdik olunmasını ve her önüne gelen kişiye meyil verilmemesi gerektiğini ifade eder. Çünkü gül, diken ile arkadaş olduğu için yaprakları parçalanmıştır.

3.5 Kelb

Rakibi anlatmak için kullanılan bir kelime olup köpek manasına gelmektedir. Rakip sevgilinin yanından ayrılmadığı için mahallenin köpeği olarak anılır.

“Mu’idî kimse ıslah itmedi āh

***Rakib-i kelb** ile ‘uşşāk arasın” (G 354/5)*

Âşıklar ile köpek rakipler arasını hiç kimse düzeltemez. İkisnin arasında sonsuz bir mücadele hâkimdir. Her ikisi de sevgiliye ulaşmaya çalışır.

3.6 İt

Rakip, her an sevgilinin mahallesinde dolaştığı için köpeğe benzetilir. Bu köpekler sevgilinin bekçisi, koruyucusu durumundadır. Ona kimseyi yaklaştırmazlar.

“İtlerüñ ürdükçe göñlüm başlar āh u nāleye

Gūyiyā bir ehl-i dildür eyler akrān ile bahs” (G 45/3)

Âşığın gönlü, mahallenin itleri havlamaya başladığında viran olur, yıkılır. Büyük bir ah edip inlemeye başlar.

*“Gitme diyü dāmenüme yapışur kūyuy **iti***

Varduğımca karşular bir mihrbānum var imiş” (G 182/4)

Âşık sevgilinin mahallesine gittiğinde eteğine buradan gitme diye yapışan bir köpek vardır. Bazen âşık köpek rakiplerle arkadaş olur. Bazen de rakibin ayağının tozunu gözüne sürme diye çeker.

*“Muidi kuluñı ağlatma **it rakibe** uyup*

Yazuğ degül mi ki düşmen güle seven yirine” (G 398/5)

Sevgili düşman olan rakip ile bir olup âşıkları durmadan ağlatır. Düşmanların gülüp âşıkların ağlaması yazıktır, günahtır.

“Ululanursa illere yiridür it rakib

Olmaz yanıuñda bir sözi gerçek yalan iki” (G 456/3)

Her konuştuğu sözü yalan olan yalancı rakip her önüne gelene havlamaktadır. Rakibin sözüne güven olmaz. O, ikiyüzlüdür.

3.7 Zâğ

Rakip kötü sesli oluşundan dolayı kargaya benzetilir. Böyle olduğu halde bile ötüşü çok güzel olan bülbülle yarışmaktan asla vazgeçmez.

“Yiridür tutsam tekellümden dilüm bu demde kim

Tûti-i gûyâ misâli beslenür kıand ile zâğ” (G 208/4)

Bülbüle benzeyen âşık artık ötmekten vazgeçmiştir. Çünkü bu devirde karga sesli olan rakip bile papağanın beslendiği şekerle beslenmektedir. Buradaki şekerden kasıt sevgilinin dudaklarıdır.

4. ZÂHÎD

Zâhîd, Arapça zühd kökünden türemiştir. Yüce Allahtan korkan, günah işlemekten kaçınan, dünya nimetlerinden elini eteğini çekmiş, kendisini sadece ibadete adayan kişileri ifade etmek için kullanılır.

Zâhîd, dünya malına, mülküne hiçbir şeye değer vermez. Tüm vaktini yalnızca ibadet etmekle harcar. Onun için her şey değersiz ve gelip geçicidir. Kendisini ahiret hayatına ve Hakka teslim etmiştir.

Kaba sofı olarak anılan zâhîdin dini konularda bilgisi dardır. Kısıtlı bir bilgiye sahiptir. Derûnî bilgilerden bî-haberdır. Her şeyi yüzeysel bilmesine rağmen görüşlerini

çevresindeki herkese dayatmaya çalışan, sürekli nasihat veren bir tiptir. Çevresindeki kişilerin tüm yaptığı davranışlar ona göre haramdır. Derûnî güzelliğe değil dış güzelliğe önem veren bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zâhîdin tek amacı cennete kavuşmak olup aşkı da durmadan inkâr eder. Bu yüzden her zaman âşık tipinin karşısında yer alır.

“K̄o Muidiyi ser-i kūyında yārūñ fāriğ ol

***Zāhidā** var yūri sen firdevs-i a ’lādan yaña” (G 26/5)*

Zahit, âşığı sevgilinin mahallesinde bırakıp kendisi cennetin yolunda yürümeye devam etmelidir. O ahireti için çalışan bir tiptir.

“Seyr idüp mihrāb-ı ebrūñ ile ca ’d-ı zūlfūñi

***Zāhid** eydür es-salāt ü ’āşık eydür es-salib” (G 33/4)*

Sevgilinin kaşları o kadar güzeldir ki onu gören kaba sofı şaşkınlıkla sâlavat getirir. Sevgilinin misk kokan saçını gören âşık ise haç çıkarır.

“Dāne-i tesbih ile mihrāb ü mescid kūşesin

***Zāhid-i** bi-çāreye ol göz ile kaş añdurur” (G 81/2)*

Sevgilinin öldürücü etkisi olan gözleri ve kaşları çaresiz sofuya caminin köşesini ve tesbih tanesini andırır.

*“Her ne vāz eylerse ’āşık ta ’n ider **zāhid** veli*

Kendü ’aybın gözi görmez kim riyāsi perdedür” (G 94/6)

Âşığın her söylediğini kınayan zâhîdin gözleri ikiyüzlülüğü ile perdelenmiştir. Bu yüzden kendi kusurlarını asla görmez.

“Dir imişsin kolların yakmış içüp cām-ı şarāb

Sanā ne zāhid ne eylersem tenümle cānuma” (G 413/3)

Kaba sofı, âşık için şarap içip kollarını yaktı demiştir. Âşığın tenine ve canına yaptıklarını zâhîd kınamaktadır. Sürekli âşığın karşısında olan bir tiptir.

“Sākiyā cām-ı lebün şevkiyle bi-hūş olmasa

Bādeden geçmezdi şehriñ zāhid-i şad-sālesi” (G 440/4)

Bu beyitte sevgili içki dağıtıcısı sakiye benzetilmiştir. Sakinin dudağının arzusuyla şehrin sofusu aklını yitirip şaraptan vazgeçmiştir. Sofunun şarap içmekten vazgeçmesini şair hüsni talil sanatına başvurarak başka bir nedene bağlamıştır.

5. RİND

Rind, “*Kalender, dünya işlerini hoş gören kimse, aldırışsız*”⁴⁸ anlamına gelir. Divan edebiyatı şairleri kendilerini rind olarak tasavvur ederler. “*Rind acıyı-tatlıyı, iyiyi-kötüyü hoş görür. Ona göre cihânın pul kadar değeri yoktur.*”⁴⁹ Kalkandelenli Mu’îdî Divanı’nda rind daha çok lâubâli kelimesiyle karşılanmıştır.

“Geçmezüz bādeden il ta’n ile ne dirse disün

Lāubāli kişiyüz bizde inen ‘ār olmaz” (G 159/6)

⁴⁸ Devellioğlu, 2015, age, s.894.

⁴⁹ Pala, 2004, age, s. 377.

Âşıklar kim ne derse desin asla şaraptan vazgeçmezler. Çünkü onlar rind kişilerdir ve utanmaları olmaz. Dünya onlar için boştur. Her şeyi hoş görürler.

*“Bāde-i şevk ile mestüm **lāubāli** ‘āşıkam*

Benden öğrensün harābāt ehli rüsvālanmağı” (G 473/4)

Rind olan âşık, aşkın şarabından sarhoştur. Meyhanedekiler rezil olmayı rind âşıktan öğrenmelidirler.

İKİNCİ BÖLÜM: DİĞER TİPLER

A. HİKÂYE KAHRAMANLARI

1. Azrâ

Vamık u Azrâ hikâyesinin kadın karakterinin adıdır. Telmih sanatıyla birlikte şiirlerde sıkça kullanılır.

“Bu ‘izâr u hüsn içün âşüfte vü zâr olduğım

Kim ki seyr itdi baña Vāmık didi ‘Aẓrâ saña” (G 23/2)

Sevgilinin yanağı ve güzelliği karşısında âşık deliye döner ve ağlayıp inler. Bu inlemeleri gören kişiler âşığa Vamık, sevgiliye de Azrâ derler.

2. Ferhâd

Ferhâd ve Şirin hikâyesinin erkek kahramanıdır. Şirine duyduğu aşkı için Bîsütûn dağına delmesiyle şiirlerde sıklıkla adı geçer.

“Divân şiirinde, sevgilisine kavuşmak için zorlu, gerçekleşmesi güç işleri göze alan âşığı sembolize eder.”⁵⁰

*“Ġam kūhını hoş çekerdi **Ferhād***

⁵⁰ Pala, 2004, age, s.152.

Oldur yine san'atinde üstād" (G 65/1)

Ferhâd aşk ilminin ustasıdır. Bundan dolayı keder dağına katlanmak ona hoş gelir. Sevgilisi için her şeyi yapacak cesarettedir.

*"Gidüp **Ferhâd** nevbet baña döndi*

Beli her 'âşıkun bir neveti var" (G 70/4)

Şair bu beyitte Ferhâd'ın âşıklık sırasının geçtiğini, sıranın kendisine geldiğini belirtir. Âşık, aşk yolunda Ferhâddan bile daha mâhirdir.

3. Leylâ

Leylâ ile Mecnûn mesnevisinin kadın karakteridir. Leyli adıyla şiirlerde sıkça adı geçer. Türk edebiyatında ilk Leylâ ve Mecnûn mesnevisini Şahidî kaleme alırken en güzel örneğini ise Fuzûlî vermiştir. Tenasüp ve telmih sanatı yapılarak şiirlerde ismi çokça zikredilir.

*"Bir kadem varmak dilerseñ vsşl-ı **Leyli** bezmine*

Kâse-i serden gerekdür iy dil-i Mecnûn kadeh" (G 53/3)

Şair bu beyitte gönlüne seslenmektedir. Âşık, Leylâ'ya yani kavuşma meclisine kavuşmak istiyorsa başının kâsesini kadeh yapmalıdır. Sevgili uğruna canından vazgeçmelidir.

*"**Leyli** saçunun vaşfına kim başlaruz biz*

Mecnûn ile mektebde sebağdaşlaruz biz" (G 168/1)

Sevgilinin misk kokan, gece gibi olan saçlarının güzelliklerini  şık anlatmaya başladığından beri Mecn n ile mektepte sınıf arkadaşı oldular.

4. Mecn n

Leyl  ile Mecn n hik yesinin erkek kahramanıdır. Mecn n, c nun kökünden türemiş olup çılgın,  ıldırımış, deli anlamlarına gelir. Asıl adı Kays'tır. Leyl 'nın  şkından dolayı çöllere düşmüştür.

“Leyli-i z lful le olan m -cer sın gönlümü

Kıssa-i Mecn n gibi yazsam olurdu bir kit b” (G 30/4)

 şık sevgilinin saçlarıyla olan hik yesini yazsa Mecn n'un hik yesi gibi bir kitap ortaya çıkardı. Sevgili dağınık saçlarıyla  şığın kalbini yaralar.

5. Vamık

Vamık ile Azr  hik yesinin erkek kahramanıdır.

“ y g l- ‘iz r biz sağa ‘ şık degül miy z

‘Azr  bilüp cem l   Vamık degül miy z” (G 178/1)

Sevgilinin yanakları kırmızılığı nedeniyle g l gibidir.  şıklar sevgilinin güzel yüzünü Azr  bilirler. Bu yüzden kendileri de tıpkı Vamık gibidir.

“Vamık ü Ferhād ü Mecnûn kıssası ebter kalur

Ben ki hasb-i hālūmi geh nazm ü gāh inşā kılām” (G 303/6)

Âşık başından geçenleri şiir veya düz yazı ile anlatsa meşhur hikâye kahramanları olan Vamık, Ferhād ve Mecnûn’un kıssaları onunkinin yanında değersiz, önemsiz kalır.

B. MESLEK TİPLERİ

1. Ases

Bekçi başı, kolluk kuvveti anlamına gelir. Bulunduğu bölgenin güvenliğini sağlar. *“Edebiyatta ases sevgilinin gece renkli ve suç işlemiş olan gönül ile birlikte kullanılır. Sevgilinin güzelliği ases görevini yürütür, âşığı tutsak eder.”⁵¹*

“Ėamzeñe dil hem-dem olup şām-ı zülfün seyr ider

Ėşnādur şimdi ol mey-hār ile mir-i ‘ases” (G 179/4)

Ėşığın gönlü sevgilinin gamzesi ile arkadaş olup zülûflerini seyretmektedir. Sonunda o bekçi ile ayyaş tanışmıştır.

2. Cellād

Ölüm cezalarını uygulayan kişidir. Cellâdlar suçluların kanını dökeceği günlerde kırmızı renk elbise giyerlermiş. Padişah yani sevgili de böyle zamanlarda kırmızı kaftanını giyer. Sevgilinin yan bakışı cellād görevini üstlenir.

“Uşşākı siyāset için olmuş

⁵¹ Pala, 2004, age, s.34.

*Çengāl bu zülf ü ğamze **cellād***” (G 65/2)

Sevgilinin saçları âşığı kandırmak için çengel, yan bakışı da cellād olmuştur. Sevgilinin yan bakışı her göreni sarhoş eder ve âşıktaki kapanmayan yaralar açar.

“Havāle itme ğamzeñ ben za 'ife

*Ne lāzım katl için bir mūra **cellād***” (G 66/5)

Zavallı âşığın katli için sevgilinin yan bakış oklarına gerek yoktur. Bir karıncayı öldürmek için cellâda ihtiyaç yoktur. Şair kendisini karınca ile eş tutar.

“Tañ degül havf eylesem ol ğamze-i bi-dāddan

*Kim göricek cānum ürker nitekim **cellāddan***” (G 326/1)

Âşık cellâdı görünce nasıl korkuyorsa sevgilinin cellâda benzeyen yan bakışlarını görünce de ürkmektedir. Çünkü sevgilinin gamzesi de çok canlar alır.

“Sen cefā kılsañ ne çāre ğamze-i bi-dāddan

*Çünkü sultān hükm ide gelmez emān **cellāddan***” (G 327/1)

Sevgilinin yan bakışı âşıklarına asla merhamet etmez, daima zulm eder. Sultan fermanını buyurduğunda cellāddan asla aman gelmez.

3. Leşker

Leşker asker anlamına gelmektedir.

“Hāl ü hattundan ruhuñda fitne kopdı her taraf

*Rûm ilin gavğāya virdün **leşker-i** bi-din şalup” (G 35/2)*

Sevgilinin beni ve ayva tüyleri kargaşa çıkararak sanki Osmanlı ülkesinde savaş çıkaran asker gibidirler.

*“Şāh-ı ‘ışķam āh ü eşküm rāyet ü **leşker** yiter*

Dāğ yakduķca başumda şu ’leler efser yiter” (G 143/1)

Âşık, aşk padişahıdır. Gözyaşı âşığının askeri, ahı da sancağıdır. Sevgilinin aşkından dolayı ah edip, inleyip durur.

*“Ceng iderken **leşker-i** ‘ışķunla bu mestāne dil*

‘Aķl araya girdügi bir kethüdālıkdur ğaraz” (G 194/2)

Âşığının sarhoş gönlü, sevgilinin aşkının askerleriyle savaş yaparken amaç aklın araya girip ortalığı yatıştırmasıdır.

*“**Leşker** çeküp anuñ hat ü hāli taraf taraf*

Cān mülkin aldı şāh-ı cemāli taraf taraf” (G 210/1)

Sevgilinin siyah beni ve yan bakışı her tarafa askerlerini dizince âşığının gönül ülkesini ele geçirdiler.

“Zülf-i kāfir-kiş-i pür-çinün elinden āh kim

***Leşker-i** hüsn ile eyler her taraf yağmā-yı din” (G 372/3)*

Sevgilinin halka halka olan saçları güzellik askerleri ile iş birliği yapıp âşıkların dinini yağma etmektedir.

*“Dahi yürüiş eylemedin **leşker-i** müjen*

Feth oldu bir nazarda bu göñlüm vilāyeti” (G 442/3)

Sevgilinin kirpik askerleri bir adım bile atmadan bir bakışta âşığın gönül ülkesini fethetmişlerdir. Sevgilinin kirpikleri oka benzetilir. Âşıқта bu oklara hedeftir.

4. Şehsüvar

At binicisi anlamına gelir.

“Hüsn meydānında diller leşkerin çekişdi āh

***Şeh-süvārum** kim semend-i nāza cevālān öğredür” (G 132/2)*

Sevgili çok iyi bir derecede at binmektedir. Naz atına da yürümeyi öğrettiği için âşıkları güzellik meydanında askerlerini çarpıştırmışlardır.

*“Görün ol āfeti hüsn atına olalı **süvār***

Çignedüp halkı gider ya ’ni semendin yihemez” (G 161/3)

O peri gibi güzel sevgili güzellik atının binicisi olduğundan beri halkı ezip geçmektedir.

*“**Şeh-süvārum** kıandedür kim ‘azm-i meydān eylemez*

‘Azm-i meydān eyleyüp karşımda cevālān eylemez” (G 164/1)

Çok iyi at binicisi olan güzel sevgili nerededir ki âşığının karşısına çıkıp dolaşamamaktadır. Sevgili asla âşığına görünmez. Kendini her daim saklar.

“Yıllar olmuşdur ki ayaklar sipāh-ı ğam beni

*Āh eger sen **şeh-süvāra** bulmayam bir dest-res” (G 179/6)*

Gam askerleri âşığı yıllardır ayakları altında ezerken âşık sevgili gibi at binicisini elde edemezse yazıklar olsun.

5. Tabib

*“Bi derd olana itme ‘ilāc iy **tabib-i cān***

Ölmelü hasteyem yitişürseñ baña yitiş” (G 186/4)

Âşık bu beyitte can doktoruna seslenerek derdinin dermanı olmayan hastalarla uğraşmamasını, kendisinin ölmek üzere olan bir hasta olduğunu belirtmektedir.

*“Niçe āh itmeyeyin derd ile iy derde **tabib***

Gelmişem bunda vatan terkin idüp zār u ğarib” (G 34/1)

Kimsesiz olan âşık vatanını terk etmiş ve durmadan inlemektedir. Dertlerin dermanı olan doktor çaresiz âşığın bu ahlarına bir çare buluver. Her ne kadar şair derman arasada aşk derdinin dermanı yoktur.

“Ža’f-ı hicrānuñla āhir geldi cānum aĝzuma

*İy **tabibüm** vaĳtidür bir çāre kıl öldüm meded” (G 64/3)*

Âşık, sevgiliden ayrı kaldığı için ölme noktasına gelmiştir. Doktordan bu ayrılığa bir son bulmasını ve kendisine yardım etmesini diler.

“Çün **tabib-i cān** u dildür ol şanem ‘İsā gibi

Ğam degül her kûşede olsa hezārān hastesi” (G 460/2)

Hız. İsa gibi can doktoru olan güzel sevgilinin her yerde binlerce hastası olduğuna asla şaşılmalıdır. Çünkü onu gören herkes güzelliğinden gönül hastası olmuştur.

C. DİNİ-TASAVVUFİ TİPLER

1. Abdâl

Bedel kelimesinden türemiş olup birinin yerine geçmek, değişmek anlamlarına gelir. Abdâllar, kendi varlıklarından geçmiş kişilerdir. Nefislerinin arzularını yenmek için çeşitli yollara başvurmuşlardır. “*Bunlar az konuşan, az yiyen ve az uyuyan, halktan ayrı ve gezgin olarak yaşayan, düşkünlere yardım eden, yağmur duası ederek yağmur yağdırabilen, felâketlerden koruyan, İslâm ordularına yardım eden kişiler olarak bilinir.*”⁵²

Menkıbelerde tayy-i zaman, tayy-i mekân kavramıyla abdâllar karşımıza çıkar. Çok kısa bir süre içerisinde istedikleri yere giden abdâllar dünya nimetlerinden el ayak çekmişlerdir. Onlar Hakk âşığıdır.

“*Toludur sevdâ-yı zülfünle dimâğum iy peri*

*Sen beni zencire ırmalı bir **abdâl** eyledüñ” (G 249/6)*

Âşığın zihni sevgilinin saçının sevdâsıyla doludur. Sevdâ kelimesi karanlık anlamını taşır. Bu yüzden sevgilinin gözleri ve saç rengi itibarıyla sevdâ kelimesi ile ifade edilir. Âşık, sevgilinin aşkından dolayı tıpkı zencire vurulan bir abdâl gibidir.

⁵² Pala, 2004, age, s.2.

“İy sabā seyyāhı yād itme Horāsān illerin

*Kim koyup gitmez göñül **abdālī** Osmān illerin” (G 358/1)*

Horāsān şehri Divan edebiyatında önemli bir yer tutar. Horāsāndan Anadolu’ya yapılan göçler ve bu göçlerin bölgede bıraktığı izler tasavvufî hayatta da önemli bir etkene sahiptir. Beyitte sabah yeli sürekli Horāsān şehirlerini anmaktadır. Ama bilmez ki gönül dervîşi olanlar Osmanlı illerini bırakıp hiçbir yere gitmezler.

2. Dâna

Âlim kişileri ifade etmek için kullanılır. Sözlük anlamı “Çok bilen, Allah’ın sıfatlarındandır, “bilgisi ezelî ve ebedî olan”⁵³ demektir.

“İncinüp divāne göñlüm dinlemez nasih sözün

*İy Muidi güç gelir **dānāya** nā-dān ile bahs” (G 47/6)*

Âşığın çılgın gönlü, öğüt veren kişinin sözünü dinlemez. Âlim kişiye cahillerle sohbet etmek güç gelir. Beyitte âşık kendisini âlim kimse olarak ifade etmiştir.

3. Dervîş

“Kelimenin asıl anlamı Allah yolunda alçak gönüllüğü ve fakirliği kabul eden kimse demektir. Dervîşlerin mânevî yücelikleri daima imrenilecek bir durumdur. O, feragat köşesinde, kanaat hazinesini bulan kişi olarak ele alınır. Bu bakımdan âşığa çok benzer.”⁵⁴

“Âferin ol bendeye kim pādşāh-ı ‘ışk iken

⁵³ Devellioğlu, 2015, age, s.32.

⁵⁴ Pala, 2004, age, s.112.

*Kendüyi sūretde **dervîş** ü **kalender** gösterür” (G 130/8)*

Beyitte köle olarak nitelendirilen âşığın kendisidir. Âşık, aşkın padişahı iken kendisini köle olarak tanıtır. Asla böbürlenmez ve tıpkı bir dervîş gibidir. Dünyada iken aşk hazinesini bulan kişidir.

*“Devlet-i ışkūnda dil **dervîşin** itmişdür ğani*

Dürr-i şehvārından eşküm la’l-i nābından gözüm” (G 292/3)

Gönül dervîşi, sevgilinin aşkına tutulduğundan beri gözyaşı incisini ve la’l taşını hiç düşünmeden harcamıştır. Tasavvufî bir aşktan söz edilmektedir. Dervîşler hakikâte ulaşmak için kendilerini Allah yoluna adanmış kimselerdir.

4. Mürşid

Çevresindeki insanları uyaran, her zaman doğru yolu gösteren, kılavuz kişilere mürşit denir. Mürşitler insan-ı kâmil kişilerdir.

“Mürşid herkese nasibi ölçüsünde hak yolu gösterir. Her bakımdan gerçek mürşid Hz.Muhammed’dir.”⁵⁵

*“**Mürşid-i** ‘ışk anıdurur hattıñ kitābın göñlüme*

Bir mu’allimdür sanasın tıfla Kur’ân öğredür” (G 132/3)

⁵⁵ Pala, 2004, age, s.342.

Aşkın mürşidi küçük bir çocuğa Kur'an öğreten bir hoca gibi âşığa da sevgilinin yanağındaki ayva tüylerini okumayı öğretmektedir.

“Nev-cüvân dilberlere olmazduñ iy dil mübtelâ

***Mürşid-i rāh-ı mahabbet olmasa pirüñ senüñ**” (G 237/2)*

Muhabbet yolunun yol göstericisi âşığın gönlünün piri olmasaydı âşıқта güzellere bu denli tutulmazdı.

5. Müselman

Müslümanı tabir etmek için kullanılır. İsmail Parlatır sözlüğünde bu kelimeyi şu şekilde açıklar: “İslâm dinine inanan kimse, Müslim. Doğru, haktan ayrılmaz kimse.”⁵⁶

“Göz karardup kasd-ı cān eyler harāmi gözlerüñ

*Bir **müselmāna** kıyar ol iki kâfirler meded” (G 63/2)*

O iki kâfir yani sevgilinin gözleri bir Müslümanın canına kasteder. Sevgilinin yan bakışı âşıkları öldürücü bir etkiye sahiptir.

“İy gamzesi kâfir beni öldür ki görüp il

*Hayf oldı yazuklar bu **müselmāne** disünler” (G 74/2)*

Kâfir gözlü, yan bakışlı sevgili âşığını öldürdüğünde herkes bu Müslümana yazık oldu demektedir.

⁵⁶ İsmail Parlatır, 2012, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, s.1138.

“Küfr-i zülfünle nihân itme yüzün muşhafını

Qıyma yazuq bu **müselmānlığa** imānuñ içün” (G 336/5)

Sevgilinin güzel yüzünü siyah saçları örtmektedir. Bu yüzden sevgilinin saçları kâfirdir. Sevgili, zülüflerinin siyahlığıyla yüzünün Kur’anı’nı gizler. Müslüman kişiye böylelikle kıyar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ŞAHSİYETLER

Tablo 2: Kalkandelenli Mu’îdî Divanı’nda Şahsiyetler

ŞAHSİYETLER	BEYİT/BENT SAYISI
Dâvud	1
Hızır	12
Hüseyin	1
İlyas	1
İsâ	17
Muhammed	2
Süleymân	13
Yusuf	12

İskender	2
Yezid	1
Hallâc-ı Mansur	2
Lokman	1

A. DİNİ ŞAHSİYETLER

1. Dâvud

Dört büyük kutsal kitaptan biri olan Zebûr, Hz. Dâvud'a indirilmiştir. Dâvud, hem peygamberlik hem hükümdarlık yapmıştır. *“Kur’ân’da adı 14 yerde anılan Hz. Dâvud, sesinin güzelliği ile meşhurdur. O Zebûr’u okurken herkes susup onu dinlermiş. Hatta o derecelerde etkili olurmuş ki onu dinlerken kendinden geçip ruhunu teslim edenler bile varmış. Gür ve kalın sese, Dâvudî ses denilmesinin nedeni budur.”*⁵⁷

Hz.Dâvud’un Kur’ân’da sözü edilen bir diğer mucizesi de demiri hiçbir güç harcamadan yumuşatıp zırh yapmasıdır.⁵⁸ Allah, İsrâiloğulları’nı savaşın şiddetinden muhafaza etmek için Hz. Dâvûd’a zırh yapmayı öğretmiştir.⁵⁹

⁵⁷ Pala, 2004, age, s.108.

⁵⁸ El Enbiyâ Suresi, 21/80.

⁵⁹ Ömer Faruk Harman, Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Dâvûd.

“Devr-i güldür münhezim kılmağa tevbe leşkerin

Giydi dâvûdi zirihler âb u hançer çekdi bid” (G 59/3)

Hız. Dâvûd demirden zırh yapma konusunda ustadır. Ona bu ilim yüce Allah tarafından öğretilmiştir. Beyitte de bundan ötürü Hız. Dâvûd’un zırhına teşbih yapılmıştır. Su, ilkbahar mevsimi geldiğinde tövbe askerlerini yenmek için Dâvud peygamberin zırhını andıran bir zırh giyerken söğüt ağacı da hançerini çekmiştir.

2. Hızır

Kur’an’da Hızır’ın adı geçmemektedir. “*Katımızdan ilim verdiğimiz bir kul*”⁶⁰ olarak ondan bahsedilir. Mûsâ ile olan kıssası Kur’ân’da Kehf suresinin 60 ile 82. ayetleri arasında anlatılmaktadır. Bu kıssaya göre:

*“Hz. Mûsâ yanında genç bir arkadaşıyla beraber, Allah katında çok önemli bir mevkiye sahip bir kul ile görüşmek üzere yola çıkarlar. Yanlarında yiyecek olarak kızarmış bir balık bulunmaktadır. Bir su başına gelip istirahat ederler. Balık gencin elinden suya düşer birden canlanır, suyun içine dalarak kaybolup gider. Bu durumu Musa ’ya haber vermeyi unutan genç bir müddet sonra kalkar ve Mûsâ ile yola devam eder. Biraz sonra karınları acıkır ve Mûsâ, gençten balığı vermesini ister. Genç birden balığın daha önceki konak yerinde dirilerek suya dalıp kaybolduğunu, fakat bunu söylemeyi unuttuğunu ifade eder. Mûsâ bu duruma sevinir. Zira aramak için yola çıktıkları adamla buluşacakları yer balığın kaybolduğu yerdir. Tekrar o su başına geri dönerler ve orada aradıkları sâlih kişiyle buluşurlar. Ve sonra aralarında mâlum macera geçer.”*⁶¹

⁶⁰ El Kehf Suresi, 18/64.

⁶¹ Dursun Ali Tökel, 2016, Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi, s.286.

Ferit Devellioğlu sözlüğünde Hızır'ı şu şekilde açıklar: “İçenlere ölmezlik veren âb-ı hayât'ı içmiş bulunan ve kul sıkıldığı zaman imdâdına yetişmekle meşhur olan peygamber.”⁶²

Çeşitli anlatılara göre Hızır arkadaşı İlyas ile birlikte karanlıklar ülkesine giderek ölümsüzlük suyunu aramıştır. Bir dere kenarında mola veren Hızır, dereye elini yüzünü yıkamış ve yanında bulunan pişmiş bir balığa elinden bir damla su dökülmüştür. Su üzerine dökülünce birden canlanan balık dereye kaybolup gitmiş. Böylece ölümsüzlük suyunu bulduğunu anlayan Hızır önce sudan kendisi içmiş, daha sonra da arkadaşı İlyas'a içirmiştir. Böylelikle ikisi de ölümsüzlüğe kavuşmuştur.⁶³

Günümüzde bile Hızır ile İlyas'ın yaşadığına inanılır. Hızır denizde, İlyas ise karada insanlar çaresiz kaldığında yardımına koşar. Bu gibi çeşitli özelliklerle Hızır şiirlerde zikredilir.

“Âb-ı hayvândur tudağın **Hızır** olur nûş eyleyen

Māye-i cāndur tenün ölmez der-âğûş eyleyen” (G 333/1)

Sevgilinin dudakları ölümsüzlük suyu olarak anılır. Bu suyu içen arkadaşı İlyas ile birlikte ölümsüzlüğe kavuşan Hızır gibi olur. Sevgilinin teni ise can mayasıdır. Şair bu beyitte mübalağa sanatına başvurarak o tene sarılanın asla ölmeyeceğini, ölümsüzlüğe kavuşacağını dile getirir.

“Sevdâ-yı ser-i zülfün için **Hızır ile İlyās**

Divâne olup tağ ile taşlarda gezerler” (G 150/3)

Sevgilinin gece gibi karanlık olan siyah saçlarının sevdası yüzünden Hızır ile İlyas delirip dağda taşta çaresiz bir şekilde gezmektedirler.

⁶² Devellioğlu, 2015, age, s.420.

⁶³ Pala, 2004, age, s.204.

3. Hüseyin

“Hz. Muhammed’in torunu ve İmâm-ı Alî’nin küçük oğlu.”⁶⁴ On iki imamdan da birisidir.

“683 Muharreminin onuncu günü Kerbelâ’da şehit edildi. Babası şehîd olunca Medine’ye geldi. Muâviye’nin vefatında Yezid’e biat etmedi. Kûfeliler kendisini çağırıp halife yapmak istediler. Yanındaki 72 kişiyle Irak’a doğru yola çıktı. Yezîd bunu haber alınca Şam’dan Irak valisi Ubeydullah b. Ziyâd’a, onu Kûfe’ye sokmamasını emretti. O da Sa’d b. Vakkas’ın oğlu Ömer ile bir ordu gönderdi. Ömer, geri dönmelerini söylediyse de Hüseyin yola devam etmek isteyince Kerbelâ’da 72 kişi ile birlikte elîm bir şekilde susuz bırakıldı ve sonunda zâlimce şehid edildi.”⁶⁵

Edebiyatımızda onun şehit düşmesiyle ilgili olarak çokça mersiyeler yazılmıştır. Fuzûlî’nin Hadîkatu’s-Süedâ adlı eseri buna örnektir.

Abdurrahman Güzel, Emeviler’in Türklere karşı yaptığı zulmü şu satırlarla ifade eder: “Emevilerin bir yandan 681’deki Hz. Hüseyin’in Kerbela’daki şehadeti ve yine 680-81’lerde Semerkant ve Buhara’da Türklere karşı başlatılan soy kırımları 745’lere kadar devam etse de, Emeviler yavaş yavaş yok olmaya başlar, çünkü zulümle âbâd olunmaz ve olunmadı da...”⁶⁶

Bu olay neticesinde Türk edebiyatında maktel türü ortaya çıkmıştır. “Hz. Hüseyin’in Kerbelâ’da öldürülmesi olayını işleyen nazım yahut nesirle yazılmış eserler zamanla bağımsız bir edebiyat türü olarak gelişmiştir.”⁶⁷

“Sen hâsensin hüsni hulk ile şehâ oldun **Hüseyin**

Sana yavuz kâşd iden kimse Yezid olsun begüm” (G 312/4)

⁶⁴ Devellioğlu, 2015, age, s.449.

⁶⁵ Pala, 2004, age, s.218.

⁶⁶ Abdurrahman Güzel, 2015, Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı, s.147.

⁶⁷ Erman Artun, 2015, Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı, s.118.

Padişah yani sevgili güzel huyları ile gît gide güzelleşip Hüseyin’e benzemiştir. Şair, Hüseyin’e benzeyen sevgiliye düşmanca yaklaşanların Yezîd olmasını dilemektedir. Kerbelâ hadisesi Yezîd döneminde olduğu için Alevi Bektâşiler Yezîd’in düşmanıdır.

4. İlyas

Hızır ile birlikte gönderilen peygamberlerden biridir. Hızır ile birlikte ölümsüzlük suyunu içtiğine inanılır. Günümüzde Hızır ile İlyas’ın buluşma günleri Hıdırellez olarak kutlanmaktadır.

Halkı altından yapılmış bir puta taparken İlyas onları Allah’a iman ve ibadet etmeye çağırıyordu. Fakat halk İlyas’ı dinlemeyerek puta tapınmaya devam etti. Bunun üzerine tüm bolluk ve bereket halkın üzerinden kalktı. Yiyecek içecek hiçbir şey bulamaz oldular. Hatasını fark eden halk İlyas’ı bularak Allah’a ibadet etmeyi kabul ettiler. Bir süre sonra tekrar hataya düşen halk puta tapınmaya devam ettiler. Böylece Hz. İlyas o şehri terk etti ve tüm halk perişan oldu.⁶⁸

“Sevdâ-yı ser-i zülfün için Hızır ile İlyās

Divâne olup tag ile taşlarda gezerler” (G 150/3)

Divan şiirinde sevgilinin zülüfleri kokusu nedeniyle sümbülü andırır. Sümbülün bazen sevgilinin saçını kışkandığı da olur. Hızır ile İlyas sümbüle benzeyen saçın sevdasıyla deli divane olup dağda taşta gezmektedirler.

5. İsa

Hızır ile İsa babasız doğum motifi ve çarmıha gerilme meselesi ile dikkat çeken bir peygamberdir. Cebrail’in Meryem’e nefesiyle ruh üflemesi sonucunda olağanüstü bir şekilde babasız dünyaya gelmiştir. *“Dört büyük peygamberden biri olup kendisine vahiy yoluyla İncil nâzil olmuştur.”*⁶⁹

“30 yaşında kendisine peygamberlik verilmiştir. 3 yıl müddetle halkı Allah yoluna çağırırdıysa da ancak on iki kişi kendisine inanmıştır. Bu on iki kişiye havârî denir.

⁶⁸ İskender Pala, age, s.231.

⁶⁹ Devellioğlu, 2015, age, s.516.

Yahudiler onu öldürmeye kalkışınca havârîlerden biri onlara yardım etti. İsâ Peygamber bir eve gizlenmişti. Bulup bir tepeye çıkardılar ve çarmıha germek istediler. Ancak İsrailoğullarının gözüne onu şikâyet eden kişi İsâ suretinde göründü. Onu çarmıha gererek öldürdüler. Hz. İsâ melekler tarafından dördüncü kat göğe kaldırıldı.”⁷⁰

“Güneş dördüncü gökte bulunmaktadır. Hz. İsâ’da göğe yükseltilince burada kalmıştır. İnanişâ göre, Hz.İsâ’nın üzerinde dünya eşyası olarak bir tas, bir tarak, birde iğne varmış. Göğe çıkarıldığı sırada dördüncü katta üstü aranmış, iğne bulunduğu için o katta bırakılmıştır.”⁷¹

Hz. İsâ’nın kullanmış olduğu unvanlarından biri Mesih’dir. Edebiyatta ölümlere can bağışlamasıyla şiirlerde sıklıkla adı geçer. Sevgilinin dudakları da âşıklarına hayat bağışladığı için İsâ’ya benzetilir.

“İy şanem senden şikâyetler idüp yanmağ için

Dūd-ı āhum azm idüpdür göge İsâ’dan yaña” (G 26/3)

Put gibi güzel olan sevgilinin aşkından dolayı âşığın ettiği ahın dumanı sevgiliden dert yanmak ve onu şikâyet etmek için gökyüzüne İsâ’nın yanına çıkmıştır. Âşık o kadar ah ederki ahları göğü bile aşar.

“Gördi tabib-la’lünj ‘İsâ’ya ta’n ider

Miskin Mu’îdî haste olup mübtelâ geçer” (G 110/7)

Cebraîl, Meryem’e ruh üfleyerek Hz. İsâ babasız bir şekilde dünyaya gelmiştir. Bundan dolayı Hz. İsâ ölümleri diriltir, neye dokunsa ona can bahşeder. Sevgilinin dudakları da ölümleri diriltir bir özelliğe sahiptir. Fakat beyitte sevgilinin dudakları Hz. İsâ’dan bile daha çok canlar bağışlar.

⁷⁰ Pala, 2004, age, s.235.

⁷¹ İsen, 2012, age, s.316.

6. Muhammed

“Birçok defalar hamd ü senâ olunmuş, tekrar tekrar övülmüş mânâsına gelen bu kelime, Peygamberimizin adıdır. Kendisinden evvel de bu adı almış kimse yoktur.”⁷²

Hz. Muhammed Rebîülevvel ayının 12. günü olan Pazartesi sabahında Mekke’de dünyaya gelmiştir. O’nun doğduğu gün tüm âlem nurla kaplanmıştır.

“O’nun giydiği elbiselerinden başka elbisesi olmazdı. Kuru bir yatak, içi hurma lifi dolu bir yastık, bir su kabı ve bir hayvan derisi O’nun bütün serveti, bütün eşyası idi.

O, hayatında bir defa olsun yalan söylemediği, vadinden dönmediği için düşmanları tarafından dahi Emîn sıfatı ile anılmıştır.”⁷³

Divan edebiyatı eserlerinde adı en çok zikredilen peygamberlerden birisidir. Gerek müminlere yol göstericiliğiyle gerekse de göstermiş olduğu mucizeleriyle şiirlerde geniş yer tutar. Tasavvuf edebiyatında onu öven, yüz güzelliğinden bahseden, miraç vakası vb. hadiselerin anlatıldığı türler de vardır.

Kalkandelenli Mu’îdî Divanı’nda Hz. Muhammed’i anlatmak için **Ahmedi Muhtar** ile **Fahr-ı Âlem** isimlerine de yer vermiştir.

Ahmedi-Muhtar İslam dininin son peygamberi ve gönüllerimizin efendisi olan Hz. Muhammed Mustafa’nın isimlerinden biridir. Seçilmiş, seçilen kişi anlamlarına gelir.

Fahr-ı Âlem de peygamberimizin bir diğer sıfatı olup âlemlerin iftihar, övücü manasına gelir.

“Āstānuḡ Ka’bedür ehl-i Šafā’ya iy šanem

***Fahr-i ‘âlem Ahmed-i Muhtâr** ḥakkı çün inan” (G 340/6)*

Sevgilinin kapısının eşiği âşıklar için çok değerlidir. Şair de bu beyitte âlemlerin övücü olan Hz.Muhammed hakkı için sevgilinin eşiğinin safa ehli için Kâbe kadar kutsal olduğunu dile getirir.

⁷² Devellioğlu, 2015, age, s.777.

⁷³ Pala, 2004, age, s.330-331.

“İy Muidi aḡmadum cān mülkini cānānsuz

*Baḡa çün cennet gerekmez **Mustafā**’suz n’eyleyem” (G 314/5)*

Âşık, can ülkesini sevgilisiz asla anmayacağı ifade eder. Çünkü sevgili o ülkenin sultanıdır. O olmazsa oranın bir kıymeti yoktur. Bu yüzden cenneti dahi âşık Mustafa’sız istemez.

7. Süleymân

Davûd peygamberin oğludur. Divan şiirinde Süleymân’ın gücü, tahtı ve mührü telmih sanatı yapılarak sıklıkla anılır. Onun tahtı o kadar görkemlidir ki görenleri hayrete düşürür. Altından yapılmış ihtişamlı bir taht olduğu rivayet edilir.

“Babasının vefatından sonra ve onun vasiyeti üzerine Kudüs’teki, yarım kalmış olan Mescid-i Aksâ’yı inşaa başladı. Yedi senede tamamladı. Daha sonra 13 sene süreyle Kudüs’te bir hükümet sarayı yaptırdı. Rivayete göre bu binaların yapımında cinleri çalıştırmıştır. Kendisi başlarında olmadığı zaman cinler çalışmazmış. Hatta bir bastona dayalı olarak uzun zaman onlara hükmetmiş. Sonunda bastonun içine bir ağaç kurdu girmiş ve kemirmeye başlamış. Tam inşaat sona erince baston kırılmış ve Süleyman peygamber düşmüş. Meğer Süleyman peygamber çok önceden vefat etmiş.”⁷⁴

Hız. Süleymân’ın tüm gücü ve ihtişamı mühründe gizliydi. Mührünü taktığı zaman tüm insanlar, hayvanlar vb. yaratıklar ona itaat ederdi.

“İy peri tutsaḡ n’ola gün gibi devrānı dürüst

*Naḡş olupdur la’lüḡe mühr-i **Süleymāni** dürüst” (G 40/1)*

⁷⁴ Pala, 2004, age, s.411.

Sevgili güneş gibi dünyayı baştanbaşa kaplasa da hakkıdır. Çünkü Süleymân'ın mührü sevgilinin lâ'l gibi kırmızı olan dudaklarına kazanmıştır.

8. Yusuf

“İsrâiloğullarından Hz. Yak'ub'un oğlu olup kardeşleri tarafından kuyuya atılmıştır. Mısır'da köle diye satılan, sahibinin karısı Zeliha'nın sevgisine karşılık göstermediği için zindana atılan, Mısır hükümdârının rüyasını yormakla zindandan çıkıp Mısır'ın idâresini ele alan meşhur peygamber. Güzelliliğin sembolüdür.”⁷⁵

Divan edebiyatı şiiirlerinde sevgili, yüzünün güzelliği nedeniyle Yusuf'a benzetilir. *“Hatta sevgili, Yûsuf-ı sâni (ikinci Yusuf) olarak anılır.”⁷⁶*

Yusuf'un olağanüstü güzelliği, kardeşleri tarafından kıskanılarak kuyuya atılması ve babası Yakûp'un ağlaya ağlaya gözlerinin kör olması, köle gibi satılıp durması, Zeliha ile olan aşkı edebiyatımızda genişçe yer tutar.

*“Tâ ki cāna od salup yakdı hevâsı **Yûsuf'un***

*Nil idüpdür gözlerüm yaşın cefâsı **Yûsuf'un**” (G 253/1)*

“Çün melâhat Mısri'nun tahtında sultândur bugün

*Tan degül halk-ı cihân olsa gedâsı **Yûsuf'un**” (G 253/2)*

Divan şirinde sevgili yüz güzelliği ile Yusuf peygambere teşbih edilir. Âşığın gönlüne sevgilinin ateşi düştüğünden beri, sevgilinin ettiği eziyetler âşığın gözyaşını Nil nehrine çevirir. Yusuf güzellik ülkesinin tahtında sultandır. Bu nedenle tüm ülke halkı Yusuf'un kulu kölesidir.

⁷⁵ Devellioğlu, 2015, age, s.1354.

⁷⁶ Pala, 2004, age, s.484.

B. TARİHİ-EFSANEVİ ŞAHSİYETLER

1. İskender

“Eski kültürümüzün, dinler tarihi, tefsir, edebiyat, tasavvuf gibi hemen hemen bütün alanlarına girmiş, tarihî-efsânevî bir şahsiyet olan İskender; İslâm tarihindeki -Kur'an'da da kıssası anlatılan, peygamber olup olmadığı hususunda ihtilaflar olan- Zü'l Karneyn, Yunan (Makedon) tarihinde ismi zikredilen Büyük İskender ve bunların karıştırılmasıyla meydana gelmiş olan âb-ı hayatı arayan İskender olmak üzere üç farklı kimlikle karşımıza çıkmaktadır.”⁷⁷

“Rivayete göre İskender, ordusu ile zulûmat ülkesine âb-ı hayâtı aramaya gitmiş ama veziri olan Hızır, suyu bulup içtiği hâlde ona nasip olmamıştır.”⁷⁸ Şiirlerde Sikender olarak adı geçmektedir.

“Zulmet-i hecründe la'lün özlesem 'ayb itme kim
Şol **Sikender** isteyüp bulmadığı sudur baña” (G 9/3)

Âşık, sevgilinin ayrılığının karanlığında dudağını arzulamaktadır. Çünkü dudakları İskender'in arayпта bulamadığı ölümsüzlük suyu gibidir. Âşık bu sudan kana kana içip ölümsüzlüğe kavuşmak ister.

“Girdi zülfün zulmetine cānum **İskender** gibi
Âh eger bulmazsa miskin āb-ı hayvāndan eşer” (G 144/3)

Âşığın canı ölümsüzlük suyunu aramaya giden İskender'in zulumât ülkesine gidişi gibi sevgilinin siyah zülûflerine düşmüştür.

⁷⁷ Tökel, 2016, age, s.147

⁷⁸ Pala, 2004, age, s.236.

2. Yezid

Muaviye'nin oğludur. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesi onun döneminde meydana gelmiştir.

“Alevî-Bektaşîler onun düşmanı olup Yezîd kelimesini bir küfür sözü olarak kullanırlar.”⁷⁹

“Sen hasensin hüsn-i hulk ile şehâ oldun

*Hüseyin Saña yavuz kasd iden kimse **Yezid** olsun begüm” (G 312/4)*

C. MUTASAVVIF ŞAHSİYETLER

1. Hallâc-ı Mansûr

Hallâc-ı Mansûr sözlükte: “922 yılında asılmak sûretiyle öldürülen ve Divan edebiyatı'nda adına sık sık rastlanan ünlü sofî, adı Hüseyin.”⁸⁰ olarak açıklanır. İran'da bulunan Tûr'da doğdu. “Tasavvuf yolunda ilerleyince fenâfillâha ulaştı ve Ene'l Hakk (Ben Hakkım) dedi. Bağdat'ın meşhur sîmaları ve seçkinleri arasında dostları olduğu gibi muhâlifleri de vardı. Bu sözün bâtinî mânâsını değil de zâhirî mânâsını ele alanlar onu münkir kabul ettiler.”⁸¹

*“Zülf-i yâre asılup cân vireli **Mansûr**-ı dil*

⁷⁹ Pala, 2004, age, s.482.

⁸⁰ Devellioğlu, 2015, age, s.367.

⁸¹ Pala, 2004, age, s.185.

Raks ider handân olup ne gökdedür ne yirdedür” (G 94/5)

Edebiyatımızda çokça anılan Hallâc-ı Mansûr canını Hakk yolunda hiç düşünmeden vermiştir. Âşıktâ tıpkı Mansûr gibi sevgilinin saçına asılıp canını verdiğinden beri kendinden geçmiş bir hâlde dans edip gülmektedir. Çünkü sevgiliyle vuslat gerçekleşmiştir.

“Zülf-i yâr için Mu’îdî kendüzini asmayan

*Kul degül sultân ise ‘ömrinde **Mansûr** olmasun” (G 344/7)*

Sevgilinin saçı uğruna kendisini asmayan köle değil padişah bile olsa Mansûr olmaya layık değildir. Mansûr ilâhî aşk uğruna kendi benliğinden geçmiştir.

D. BİLGİN ŞAHSİYETLER

1. Lokmân

Kur’ân’da geçen “*Andolsun ki biz Lokman’a Allahâ şükret diye hikmet verdik.*”⁸² âyeti üzerine edebiyatımızda hikmetin temsilcisi olmuştur.

*“Çoğunluk onun Salih bir kul olduğunu kabul eder. Anlatılanlara göre o hikmet ve hekimliğin pîri ve sembolü olarak bilinir. Kur’ân’da oğluna öğütler veriş, onu tevhîd ve ahret konusunda uyarması, ilâhî emirlere vasıta olması yönleriyle adından bahsedilir.”*⁸³

“Lokman hakkında; bitkilerin dilini bildiği, hangi otun hangi hastalığa iyi geldiğine dair derin bir ilminin bulunduğu, ölümsüzlük otunu aradığı, bulmasına rağmen bir yılanın

⁸² Lokman Suresi, 12. Ayet.

⁸³ Pala, 2004, age, s.290.

gelerek bu otu kapıp gittiği veya rüzgârın ölümsüzlüğü havi ilacı ırmağa attığı şeklinde malumatlar vardır.”⁸⁴

“Ögredüp la'lün rumûzın cāna eylerseñ şifā

İdeyin hikmetde Kānūn üzre **Lokmān** ile bahs” (G 45/2)

Âşık bu beyitte sevgiliden dudağının ilminin sırlarını öğreterek canına şifa vermesini ister. Çünkü ancak bu sırrı sevgiliden öğrenirse Lokman’la hikmet konusunda bahse girebilir.

SONUÇ

Çalışmam kapsamında ele aldığım Kalkandelenli Mu’îdî Divanı’nda Tipler ve Şahsiyetler konulu yüksek lisans tezimin öncelikli amacı, köklü bir geleneğe sahip olan Divan şiirinin 16. yüzyılında yaşamış Mu’îdî mahlaslı şairin Divanı’nda geçen tip ve şahsiyetleri tespit ederek dönemin çalışmalarına katkı sağlamak olmuştur. Bu bağlamda Merkezi Tipler, Diğer Tipler ve Şahsiyetler şeklinde üç bölüm oluşturulmuştur. Merkezi Tipler başlığı altında Divan şiirinin başkışileri olarak sayılan âşık, sevgili, rakip, zâhid ve rînd tipleri ele alınmıştır. Diğer Tipler başlığı altında ikinci dereceden öneme sahip hikâye kahramanlarına, mesleki tiplere ve dini-tasavvufi tiplere yer verilmiştir. Şahsiyetler başlığı altında dini şahsiyetlere, tarihi-efsanevi şahsiyetlere, mutasavvıf şahsiyetlere ve bilgin

⁸⁴ Tökel, 2016, age, s.336.

şahsiyetlere yer verilmiştir. Bu bölümlerle ilgili literâtür çalışması yapılarak elde edilen bilgilerden hareketle teorik bilgiler okuyucuya sunulmuştur.

XVI. yüzyıl Türk edebiyatı çok parlak bir asırdır. Bu dönemin daha da iyi anlaşılması için gerekli olan o dönemde yaşayan şairlerin divanlarında toplumu simgeleyen, toplumun özelliklerini yansıtan tip ve şahsiyetlerin ortaya çıkarılmasıdır. Bu tez çalışmasıyla birlikte tiplerin gerçek hayatta var olmadıkları müelliflerin kendi zihinlerinde onları oluşturdukları, şahsiyetlerin ise tarihte yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamın sonucunda merkezi tiplerin ortaya çıkmasında etkili olan faktörün aşk duygusu olduğu tespit edilmiştir. Divan şiirinde şair bu tipler üzerinden aşkını açıklamaya çalışır. Dini tiplerin, şahsiyetlerin doğup gelişmesinde ise İslâm dininin büyük bir yeri vardır. Her ne kadar tasavvuf inancıyla ortaya çıkmış olsalar da arka planda yine aşk duygusu yer almaktadır.

Çalışmam boyunca tüm divan taranarak üç yüz otuz adet tip, altmış beş adet şahsiyet tespit edilmiştir. Tespit edilen beyitler örnek olarak çalışmaya dâhil edilirken kısaca yorumlamalar yapılarak okuyucunun bilgisine bilgi katmak hedeflenmiştir.

KAYNAKLAR

AKKUŞ, Metin, *Nef'î Divanı'nda Tipler ve Kişilikler*, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum 1995.

AKKUŞ, Metin, *Klasik Edebiyatta Tipler*, (Editör: Talat Sait Halman vd), Türk Edebiyatı Tarihi (2. Baskı), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2006.

AKKUŞ, Metin, *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası Edebi Türler ve Tarzlar*, Fenomen Yayınları, Erzurum 2007.

AKÜN, Ömer Faruk, *Dîvân Edebiyatı*, İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2013.

ALİ, Ergin, *16.yy şairi Mu'îdî'nin Şiirlerinde Nebatlar*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2014.

AND, Metin, *Minyatürlerle Osmanlı - İslam Mitologyası*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011.

ARSLAN, Kudret, *Kalkandelenli Mu'îdî Divanı'nda Dini Tasavvufi Unsurlar*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2021.

ARTUN, Erman, *Dinî-Tasavvufî Halk Edebiyatı*, Karahan Kitabevi, Adana 2015.

ASLAN, Üzeyir, “Mu'îdî'nin Necâtî'ye Nazireleri”, *Turkish Studies*, Volume 4/2, Ankara 2009, s. 29-78.

AYDOĞDU, Eyüp, *Ahmed Bin Hemdem Kethüda Süheyli Divanı'nda Tipler ve Kişilikler*, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Düzce 2018.

BATİSLAM, Dilek, “Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm”, *Folklor Edebiyat*, c. 4, S. 34, Ankara 2003, s. 186-199.

BELGE, Murat, *Çeşitli Açılardan Roman Kişisi*, Edebiyat Üstüne Yazılar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1994.

CANIM, Rıdvan, *Latîfî-Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara 2018.

ÇELEBİ, Âşık, *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ*, (Haz. Filiz Kılıç), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2018.

ÇELEBİ, Âşık, *Meşâ'ir üş-Şu'arâ or Tezkere of Âşık Çelebi*, (Haz. Glyn Munro Meredith Owens), Messrs Luzac and Company Ltd, London 1971.

ÇELİK, Mehmet Furkan, *Klasik Türk Şiirinde Tipler*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kocaeli 2019.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2015.

DOĞRUEL, Elif, *Tipler ve Kişilikler Çerçevesinde Ahmet Cezbî'nin Şiir Dünyası*, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Düzce 2019.

EDİRNELİ, Sehî Bey, *Heşt Bihişt Sehi Bey Tezkiresi*, (Haz. Günay Kut, Yay. Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin), Harvard University Basımevi, Harvard 1978.

ERDOĞAN, Mehtap, *Güzellik Unsurlarıyla Divan Şiirinde Sevgili*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2018.

ERÜNSAL, İsmail, “Mu’îdî’nin Miftâhu’t-Teşbîh’i”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, c. VII-VIII, İstanbul 1988, s. 215-272.

ERYÜKSEL, Ahmet, *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, Mostar Yayınevi, İstanbul 2021.

GENELİ, Mehmet, *Oğuz Atay’ın Roman ve Öykülerinde Psikolojik Tipler*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir 2021.

GELİBOLULU, Mustafa Ali, *Kühü’l-Ahbâr’ın Tezkire Kısım*, (Haz. Mustafa İsen) Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1994.

GÖNEL, Hüseyin, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, *Türkisch Studies*, c. 5, S. 3, Ankara 2010, s.208-222.

GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2015.

İLHAN, Bilge, “Sehî Bey Divânı’nda Dinî Tipler”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl:3, S.6, Denizli 2016, s. 82-105.

İPEKTEN, Haluk, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Arûz*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.

İPEKTEN, Haluk, *Şair Tezkîreleri*, Grafiker Yayınları, Ankara 2002.

İSEN, Mustafa, *Latîfî Tezkiresi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

İSEN, Mustafa, *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.

KALPAKLI, Mehmet, *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar III Tip Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1976.

KARA, Nihal, *Kalkandelenli Mu'îdî'nin Şem ü Pervane Mesnevisi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2009.

KARAKOYUN, Ülkü Çetinkaya “Âşık ve Sevgiliye Dair Birkaç Söz ve Nâbi'nin Kendini Anlatan Sevgilisi”, *Türk Dili Dergisi*, Ankara 2018, s.68-84.

KATAR, Zeynep, *Şikâri Destanında Motif ve Tipler*, Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Niğde 2022.

KURNAZ, Cemal, *Mehmet Nâil Tuman Tuhfe-i Nâili*, (Haz. Mustafa Tatçı), Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.

KURNAZ, Cemal, *Divân Edebiyatı ve Türk Kimliği*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2011.

KURNAZ, Cemal, “Vuslat Yolculuğu”, *Turkish Studies*, C. 5, S. 3, Ankara 2015, s. 447-461.

MENGİ, Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ Yayıncılık, Ankara 2016.

Mu'îdî, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 6, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986, s.436.

NECATİGİL, Behçet, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, Varlık Yayınları, İstanbul 1991.

OKUYUCU, Cihan, *Divân Edebiyatı Estetiği*, Kapı Yayınları, İstanbul 2010.

ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, (Haz. Cemal Kurnaz), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 2004.

ÖZGÜL, Haksever, *Mu'îdî Şem ü Pervâne*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2008.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004.

PARLATIR, İsmail, *Osmânî Türkçesi Sözlüğü*, Yargı Yayınevi, Ankara 2012.

SÂMÎ es Sakkâr, *Mu'îd*, TDV İslam Ansiklopedisi C. 31, Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006.

SOLMAZ, Süleyman, *Ahdî ve Gülşen-i Şuarâsı (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakib'e Dair*, Enderun Yayınevi, İstanbul 1995.

- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ ve Ahmet Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- TANRIBUYURDU, Gülçin, “Kalkandelenli Mu’îdî’nin Edebi Kişiliği ve Eserleri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl.6, S. 67, Ankara 2018, s. 258-272.
- TANRIBUYURDU, Gülçin, *Kalkandelenli Mu’îdî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2018.
- TANRIBUYURDU, Gülçin, *Mu’îdî, Dîvân: Metin-Çeviri*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kocaeli 2012.
- TAŞKIN, Gülşah, “Kalkandelenli Mu’îdî’nin Gül-ü Nevruz’u”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c. 12, S. 12, İstanbul 2014, s. 177-190.
- TDK, Büyük Türkçe Sözlük, Erişim tarihi: 4 Ağustos 2022
- TDK, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 4 Ağustos 2022
- TÖKEL, Dursun Ali, *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2016.
- ULUDAĞ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2012.
- ZAVOTÇU, Gencay, *Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü (Kişiler-Hayvanlar-Bitkiler-Tabiat Güçleri-Kişileştirilmiş Varlık ve Kavramlar)*, Umuttepe Yayınları, İstanbul 2018.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Zeynep ARSLAN

Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Cudibey İlköğretim Okulu	–	TRABZON	2004/2011
Ortaöğretim	Cudibey Ortaöğretim Okulu	–	TRABZON	2004/2011
Lise	Fatih Sultan Mehmet Anadolu Lisesi	–	TRABZON	2011/2015
Lisans	Sinop Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı	SİNOP	2015/2019
Yüksek Lisans				
İş Deneyimi:	İş deneyimim yoktur.			
Yayınlarım:	Herhangi bir yayınam yoktur.			